

Nya perspektiv på Saltsjöbadsavtalet

Christer Lundh (red.)

SNS FÖRLAG

Innehåll

Förord 7

1. Introduktion 9
Christer Lundh
2. Lönekostnader och lönebildningens transaktionskostnader.
Kollektivavtalssystemets utveckling i Sverige 1906–1956 15
Christer Lundh
3. Solidaritet mellan klasserna.
Storlockouten och Saltsjöbadsandan 42
Peter Swenson
4. Fackföreningsrörelsen och
disciplineringen av de smala intressena 89
Carina Gråbacke
5. Konkurrensrättens betydelse
för Saltsjöbadsavtalets tillkomst 103
Per Norberg
6. Saltsjöbaden och världen.
Lönebildningens institutioner i en liten öppen ekonomi 120
Lars Svensson

7. Saltsjöbadsavtalet – en milstolpe på vägen mot
en centraliserad arbetsmarknad med låg arbetslöshet 139
Klas Fregert

8. Genusperspektiv på Saltsjöbadsavtalet 154
Maria Stanfors

9. Saltsjöbadsavtalet och yrkesutbildningen –
en paradoxal historia 179
Jonas Olofsson

Författarpresentation 215

Register 218

Solidaritet mellan klasserna Storlockouten och Saltsjöbadsandan

Peter A. Swenson

Vid mitten av 1930-talet hade socialdemokraterna haft regeringsmakten under ett par år och samarbete hade inletts mellan böndernas och arbetarrörelsens partier. En röd-grön koalition av icke-kapitalistiska partier kunde känna sig säkra på att förbli en livskraftig konkurrent om makten i riksdagen under en överskådlig tid. Sociologen Walter Korpi, vars tolkning av den nya maktbalansen i svensk politik har fått stort genomslag, menar att »för arbetsgivarna innebar den socialdemokratiska kontrollen över regeringsmakten en förlust«. Problemet var i synnerhet att »frånvaron av en vänligt sinnad regering gjorde att de inte på samma sätt som tidigare kunde använda sitt yttersta vapen, storlockouten«. ¹ Eftersom svenska kapitalälgares makt och egendom upplevdes vara i fara valde Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) att handskas försiktigare än förut med fackföreningsrörelsen och acceptera delvis oönskade förändringar på arbetsmarknaden.

Korpi syns att de institutionella och politiska förändringarna under 1930- och 1940-talen kan förklaras av kapitalisternas relativa maktförlust har länge varit ett inflytelserikt perspektiv bland samhällsvetare, både i Sverige och utomlands. Man har hävdats att det blev möjligt för arbetarrörelsen att kräva genomgripande reformer från en gynnsammare styrkeposition, i synnerhet efter socialdemokraternas valframgång 1936. En av förändringarna var huvudavtalet 1938, vilket förhandlades fram mellan Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och Landsorganisationen (LO) på Grand Hotell i badorten Saltsjöbaden i Stockholms innerskärgård. ²

Den svenske statsvetaren Axel Hadenius har till exempel skildrat ett otvetydigt orsakssamband mellan maktskiftet och 1938 års avtal. Han påstår att SAF:s övergång till en negativ hållning till lagstiftning »förmodligen [berodde] på den ändrade syn man fått på staten i och med socialdemokraternas allt stabilare kontroll över regeringsmakten«. Arbetsgivarna fruktade, antyder Hadenius, att en ny arbetsrättslagsstiftning »skulle kunna öppna vägen för ingrepp i det fria produktionslivet överhuvudtaget». ³ Enligt denna historieskrivning övertalade SAF-chefen Gustaf Söderlund LO-ledningen att satsa på en lösning på arbetsfredsfrågan som inte inbegrep lagstiftning, vilket innebar att socialdemokraterna utestängdes från överläggningarna. Slutresultatet blev det berömda Saltsjöbadsavtalet 1938. I förhandlingarna lyckades LO bland annat göra intrång på arbetsgivarnas dittills kraftfullt försvarade monopol på ledningsrätten i företagen. Vid uppsägning eller permittering från anställning som varat minst ett år måste arbetsgivaren nu varsla den fackliga förtroendemannen på arbetsplatsen minst en vecka före åtgärden. Arbetsgivaren måste då samråda med fackföreningen och om enighet om avskedandets skälighet inte nåddes måste tvisten hänskjutas till behandling av den nyskapade arbetsmarknadsnämnden.

Det finns anledning att ifrågasätta den här historieskrivningen. För det första var arbetsgivarna, tvärt emot vad Korpi påstår, inte alls oroliga över att lockouten hade blivit förlegad. I februari 1934, dvs. efter socialdemokraternas maktövertagande och knappt ett år innan Söderlund och LO:s Albert Forslund gick med på att förhandla, skrev SAF:s vice VD Ivar Larson till den finske arbetsgivarledaren Axel Palmgren om hur det låg till: »Vi äro ... mycket tillfredsställda över att kunna konstatera, att *lockoutvapnet icke har avtrubbats utan ännu har kvar sin gamla skärpa.*« ⁴ Larsons brev till Palmgren handlade om SAF:s stora seger efter den elva månader långa konflikten i byggnadssektorn.

Men även om lockouten fortfarande var ett effektivt vapen, skulle man utifrån ett maktresursperspektiv kunna argumentera att arbetsgivarna 1934 hade anledning att frukta LO:s inflytande över framtida lagstiftning. Följaktligen hade de anledning att gå över till principen om att staten borde avstå från reglering av arbetsmarknadsrelationerna – och därvid göra kostsamma avtalsmässiga efter-

gifter till arbetarrörelsen på köpet. Men ännu en gång, historiska fakta strider mot en sådan historieskrivning: LO-ledningen visade inget intresse för att försvaga kapitalistklassen genom lagstiftning. Enligt ett maktresursperspektiv borde ett maktskifte till arbetarrörelsens fördel ha gjort fackföreningsrörelsen villig att förhandla enbart om det fanns utsikter att förhandlingsvägen få arbetsgivarna att göra stora uppoffringar. Men när allt kommer omkring var huvudavtalets intrång på arbetsgivarnas rätt att fritt avskeda bagatellartat jämfört med vad som skulle kunna ha åstadkommit med lagstiftning.⁵

Frågetecknen

Varför skulle de svenska fackföreningarna släppa tanken om lagstiftning om de med ett slag hade kunnat försvaga såväl sina syndikalistiska och kommunistiska motståndare som arbetsgivarna? För det skulle den planerade lagstiftningen ha kunnat göra. Två centrala frågor som engagerade lagstiftningsivrare var skyddet för »neutral tredje man« och förbudet mot »samhällsfarliga konflikter«. Med lagstiftning mot dessa företeelser trodde man sig kunna komma åt vänsterradikalernas gerillataktik. Därför var socialdemokraterna inte helt motståndare till lagstiftningstanken.

Men även arbetsgivarna använde sig rutinmässigt av sympatiaktioner mot neutral tredje man. Arbetsgivare lockoutade till och med arbetare som inte var fackligt anslutna. I sådana fall tog inte fackföreningarna tredje man i försvar. Att ta ut helt oskyldiga arbetare, som hur man än ser det var neutrala, hade blivit praxis hos SAF redan så tidigt som 1912. Innan dess hade det varit vanligt att hålla igång verksamheten, om det var möjligt, med hjälp av oorganiserad arbetskraft. Men det visade sig vara ohållbart, enligt SAF:s VD Hjalmar von Sydow, »enär då under en lockout en del organiserade arbetsgivare kunde arbeta och konkurrera med de övriga«. Dessa företag kunde vinna permanenta marknadsandelar under en konflikt. Dessutom var det ibland svårt att veta vilka arbetare som i själva verket var fackanslutna eller inte. Arbetare som i hemlighet var anslutna kunde fortsätta att betala in till fackföreningarnas strejk-kassor för att stödja andra strejkande eller lockoutade arbetare. Där-

för gick SAF i början av seklet över till en allmän linje som innebar att alla bruk och fabriker stängdes helt vid sympatilockouter.⁶

Lockouter drabbade ibland också ekonomisk verksamhet som man oavsett ideologisk läggning kunde betrakta som nödvändig för att upprätthålla viktiga samhällsfunktioner. Till exempel inkluderade SAF Oskarshamns viktiga sjukhusbygge i sin lockout mitt under jättekonflikten i byggnadssektorn 1933 för att upprätthålla solidariteten bland byggmästarna. Lockouten utgjorde ett hot mot en kirurgisk avdelning med trängande behov av extra rum och bäddar. Därför ansåg till och med många i det borgerliga lägret att konfliktåtgärden var oresonlig.

Trots att LO med den socialdemokratiska regeringens stöd skulle ha kunnat försöka försvaga kapitalägarna genom lagstiftade restriktioner, sporrade av båda arbetsgivarnas och vänsterradikalernas aktioner mot neutral tredje man och samhällsviktiga företag, visade LO inget intresse. På ett sätt skulle maktresursperspektivet kanske kunna hjälpa oss att förstå varför. Även om det låter underligt, *stärkte troligen SAF:s sympatilockouter den socialdemokratiska arbetarrörelsen*. Det är mycket sannolikt att lockouterna drev in arbetarna i LO-förbunden. Blev en arbetare lockoutad från sin arbetsplats fick han enligt LO:s och dess förbunds stadgar rätt till understöd. Fackföreningsavgifterna blev i praktiken en lockoutförsäkring.

Lockoutade arbetare var också diskvalificerade från de offentliga reservarbeten som skapats speciellt för arbetslösa, en regel som också omfattade arbetslösa som *någon gång* arbetat i en lockoutad sektor. Alltså tjänade arbetare på att vara fackmedlemmar på så sätt att medlemskapet gav dem rätten att ta del av fackförbundens konfliktkassor. Att arbetarna sökte skydd från lockouter genom medlemskap i fackföreningarna måste därför vara en av förklaringarna till att organisationsgraden bland sysselsatta i de viktigaste industrierna i Sverige (och Danmark) vid den här tiden var den högsta i världen. (Danmark drabbades också av många lockouter; i praktiskt taget alla andra länder var lockouter, speciellt sympatilockouter, strängt reglerade.) På 1920-talet stack den svenska organisationsgraden dessutom ut från den nästan allmänt rådande *nedåtgående* trenden i världen: LO upplevde en stabil organisationstillväxt från 41 procent 1920 till 63 procent 1930. Alltså kan man anta att 1920-

talets starka och aggressiva arbetsgivare stärkte de svenska fackför-
eningarna med sina lockouter och lockouthot.⁷

Om LO var väl medvetna om att lockouten bidragit till fackför-
eningsrörelsens tillväxt kan det hjälpa till att förklara varför LO inte
var angelägna om att stifta en lag som skulle kunna försvaga arbets-
givareföreningens »yttersta vapen«. Men om undvikandet av lags-
tiftning innebar att arbetsgivarnas makt förblev intakt samtidigt
som arbetarrörelsen stärktes, varför skulle då vägen till Saltsjöbads-
avtalet och tiden därefter har kännetecknats av ett sådant stabilt
konsensusklimat för arbetsmarknadsrelationer? Ett svar som bygger
enbart på förskjutningar i maktfördelningen duger inte. Kort och
gott, frågan som behöver besvaras är: Vilka var de *intresse*mässiga,
materiella, *villkoren* för det framväxande och efterföljande samför-
ståndet?

Mitt svar på denna fråga, vilket skiljer sig från maktresursper-
spektivet, är att LO och SAF redan hade börjat smida planer på vad
jag kallar en *klassövergripande allians* med det gemensamma målet *en
solidarisk standardisering av lönerna i alla branscher och i synnerhet kon-
troll över höga löner i sektorer som var skyddade från internationell konkur-
rens*. Argumentet är givetvis inte helt nytt. Till exempel har histori-
kern Klas Åmark spekulerat i att det gemensamma målet var en vik-
tig del i ett paket av underförstådda överenskommelser som arbetas-
des fram jämsides med Saltsjöbadsförhandlingarna och att dessa
överenskommelser förklarar samförståndsandan bättre än detaljer-
na i huvudavtalet.⁸

Det som är nytt i mitt bidrag är lockoutens roll. *Storskaliga sympa-
tillockouter hade visat sig vara ett nödvändigt medel för att uppnå viktiga
lönepolitiska mål som både LO och SAF kunde enas om*. Enbart av den
anledningen hade LO goda skäl att avvisa lagstiftning som skulle
kunna begränsa användandet av lockouter. Med ett omfattande
lockouthot underlättade SAF även en av arbetarrörelsens största
politiska framgångar under 1930-talet, »kohandeln« mellan den
socialdemokratiska regeringen och Bondeförbundet om åtgärder
mot den stora arbetslösheten. Ett kraftfullt hot om sympatilockout
från SAF gav LO och den socialdemokratiska regeringen den nöd-
vändiga förevändningen att ingripa mot stridslystna byggnadsarbe-
tare och tvinga fram en kraftig lönesänkning. Ett sådant resultat var

precis det som Bondeförbundet hade stipulerat som villkor för sitt godkännande av krisprogrammets beredskapsarbeten i byggsektorn. Lockouten tvingade alltså fram en drastisk justering av lönestrukturen mellan de skyddade och de internationellt utsatta exportsektorerna. En stor del av arbetsgivarna, arbetarna och de svenska bönderna var eniga om att justeringen var högst nödvändig. Alltså var krisuppgörelsen inte bara resultatet av en »röd-grön« intresseallians: även kapitalet bidrog till och gynnades av den. Det var i högsta grad en klassövergripande allians.

Det var ingen slump att viktiga detaljer i huvudavtalet 1938 också tjänade den klassövergripande alliansen. Till skillnad från Åmark hävdar jag att detaljerna i avtalet, och inte bara en rad hemliga sidoöverenskommelser, bidrar till att förklara den efterföljande samförståndsan. I synnerhet tjänade inskränkningen av sympatiaktioner som bojkotter och blockader den klassövergripande alliansens syften, eftersom dessa företeelser för det mesta var begränsade till byggnadssektorn och andra hemmamarknadsindustrier med höga löner. I de exportorienterade industrierna förekom de däremot nästan inte alls.

Dessa iakttagelser leder till följande huvudteser som diskuteras i resten av artikeln:

1. Ett viktigt skäl till att SAF motsatte sig lagstiftning och föreslog förhandlingar som ledde till Saltsjöbadsavtalet var deras intresse att skydda sympatilockouten från lagliga inskränkningar. Varför?
 - a. Sympatilockouten hade visat sig vara ett enormt viktigt medel för att tilltvinga sig och behålla en oinskränkt anställnings-, arbetslednings- och avskedningsrätt, som ansågs vara nödvändig för industrins konkurrenskraft på världsmarknaden.
 - b. Sympatilockouten hade på sista tiden visat sig vara en särskilt framgångsrik metod för att få kontroll över lönestrukturen mellan sektorerna, ett mål som också ansågs vara oundgängligt för exportindustrins konkurrenskraft.
2. LO:s intresse för att framtvinga regleringar av lockouter var svagt. Varför?

- a. Arbetsgivarnas sympatilockouter drev med all sannolikhet arbetarna in i fackföreningarna och de stigande medlemsintäkterna stärkte fackföreningarnas finanser.
 - b. Lockoutererna gav LO-ledningen en välkommen och ideologiskt försvarbar förevändning att ingripa mot de högavlönade, stridslystna arbetarna i de skyddade sektorerna, speciellt i byggnadssektorn.
3. Därför var den samförståndsanda som kännetecknade förhållandet mellan kapital och arbete i Sverige både en orsak till huvudavtalet 1938, som förhandlades fram i Saltsjöbaden, och en följd därav. Varför?
- a. I februari 1934 upplevde LO och SAF ett för båda parter önskvärt resultat av det som jag kallar en *vänligt sinnad lockout*, vilket medförde ett slut på en kostsam och utdragen konflikt och en dramatisk lönereducering i byggnadssektorn. Resultatet förseglade kohandeln med Bondeförbundet om socialdemokraternas krisprogram, ökade förtroendet mellan arbetsmarknadsorganisationerna och gjorde dem till allt ivrigare lagstiftningsmotståndare.
 - b. Genom att inkludera detaljer som minskade konfliktbenägenheten i byggnadssektorn, bidrog huvudavtalet till att bevara och främja en anda av konsensus som växte fram ur gemensamma intressen av en mer solidarisk lönesättning på den svenska arbetsmarknaden.

När jag för fram dessa argument vill jag också framhålla att ett samhällsvetenskapligt perspektiv som förklarar huvudavtalet 1938 och den bestående Saltsjöbadsandan måste bygga på noggrann tvärvetenskaplig forskning om arbetsmarknadsparternas ekonomiska intressen. Därför förutsätter en avancerad maktanalys en finmaskig analys av arbetsmarknadsaktörernas marknadsintressen med detaljerade historiska belägg. En sådan analys måste undersöka hur olika marknadsföreteelser skapar materiella konflikter *inom* klassorganisationerna och på så sätt ger upphov till breda allianser över klassgränserna med transformativa följder för

staten och samhället. Det har man hittills inte gjort i befintliga maktanalyser.

Lockouten

Ett problem med det traditionella maktresursperspektivets syn på Sveriges »historiska kompromiss« på 1930-talet är att det inte var första gången SAF avvisade lagstiftning som skulle inskränka bojkotter, blockader och andra sympatiåtgärder. Ett tidigare fall ägde rum 1911 då socialdemokraterna inte satt vid makten och inte heller hade utsikter att göra det inom en snar framtid. Arbetsgivarna avvisade ett lagförslag som stöddes av Arvid Lindmans högerregering. Förslaget hade ändrats för att tilltala liberalerna genom tillägg med inskränkningar av sympatilockouten. För SAF var detta oacceptabelt. »Utan rätt till sympatilockout kunna arbetsgifvareorganisationerna lika gärna upphöra att existera«, skrev SAF:s VD Hjalmar von Sydow i SAF-tidskriften *Industria*.⁹

Arbetsgivarna hade goda skäl till att skydda lockouten 1911, precis som de kom att ha 1935. (Skillnaden var att i det senare fallet hade även LO anledning till att samtycka.) De hade nyligen haft några stora framgångar med hjälp av omfattande lockouter. Deras första stora genombrott kom 1905, när Verkstadsföreningen åstadkom landets första riksavtal med en lockout av arbetare på 83 medlemsföretag som svar på strejk på 23 företag. Bara två företag vägrade följa ordern om lockout och fick därför plikta med sina medlemsobligationer och uteslutning. Antalet indragna arbetare steg från 4 000 till nästan 14 000. Inte mindre än 6 000 av dessa stod utanför Metall – neutrala tredje män skulle man kunna säga.¹⁰ Masslockouten fick Metall att sätta sig vid förhandlingsbordet och ge upp alla sina ambitioner att kontrollera anställningar och avsked liksom introduktion och bemanning av maskiner. Metall uppnådde med förhandling ett system med minimilöner som gällde för alla verkstäder.

Året därpå hotade SAF med en stor lockout som svar på strejker vid åtta företag utanför verkstadsindustrin.¹¹ Alla konflikterna rörde arbetsgivarnas ledningsrätt: arbetarna tryckte på arbetsgivarna för att de skulle skriva under avtal som bröt mot SAF:s stadgar, i synnerhet den berömda paragraf 23, som förbjöd medlemmar att

acceptera avtal med fackföreningstvång. Paragrafen, som godkändes 1905, förhindrade också medlemmar från att avstå ledningsrätten som rörde anställning och avskedande samt ledandet och fördelandet av arbete åt fackliga förtroendemän.¹² I och med paragraf 23 blev SAF-medlemmar tvungna att införa en klausul i alla kollektivavtal som skyddade arbetsgivarens befogenheter.

SAF och branschorganisationerna höll envist och förtröstansfullt fast vid sin rätt att ålägga enskilda medlemmar att gå ut i sympatilockouter som svar på de åtta strejkerna trots att de berörda fackföreningarna just då respekterade avtalen.¹³ LO såg en kostsam lockout framför sig och eftersom man lagt ner en betydande summa i metallarbetarnas konflikt accepterade LO gärna SAF:s inbjudan till att diskutera de åtta konflikterna. Resultatet blev den så kallade Decemberkompromissen 1906. I kompromissen accepterade LO till fullo arbetsgivarnas ledningsrätt. I utbyte godkände SAF arbetarnas rätt att ansluta sig till fackföreningar.¹⁴ Genom att skriva under avtalet förband sig LO att inte betala ut pengar vid lockouter som utlöstes av angrepp på arbetsgivarnas ledningsrätt. De fackföreningar som ville fortsätta att utmana arbetsgivarna i dessa frågor stod nu på egna ben.

Dessutom gjorde LO en förvånansvärd eftergift i Decemberkompromissen, en eftergift som ofta förbises. Landsorganisationen accepterade, efter påtryckningar från SAF, att sympatilockouter av arbetare inte var att betrakta som kränkningar av gällande avtal. På samma sätt kunde givetvis arbetare gå ut i sympatistrejker om de sanktionerades av deras fackförbund. Men LO-förbunden hade dithills inte haft någon praktisk användning för sympatistrejker. Därför betraktade LO-ledningen kravet »med kyla och en utpräglad misstänksamhet«, enligt LO-historikern Ragnar Casparsson. Dock hävdade SAF:s von Sydow bestämt, precis som han kom att göra 1911, att utan rätt till sympatilockout kunde arbetsgivareorganisationerna »nästan lika gärna upphöra att existera«.¹⁵

Att LO godkände villkoren i Decemberkompromissen betydde inte att de på egen hand kunde sätta stopp för de åtta konflikterna. LO-förbunden fick fortfarande ge ut strejkunderstöd som de ville och medlemmarna kunde under konflikter söka sig till företag som inte var konfliktdrabbade. Det var bara LO:s centrala medel som

inte längre stod till deras förfogande. Med tanke på LO:s samarbetsvilja ter sig det som hände sedan ganska underligt. Trots att LO formellt avvisat arbetarnas krav, upprepade SAF nu sitt hot om en storskalig sympatilockout mot hela LO. *När allt kommer omkring hade ju LO precis gett SAF tillstånd att göra det!* Nu såg LO framför sig risken att tvingas betala ut stora summor till lockoutade arbetare utanför de ursprungliga konflikternas avtalsområden.

Man kan bara spekulera huruvida och i vilken utsträckning som LO-ledningen blev överraskad och indignerad. SAF-historikern Hans De Geer spekulerar om att SAF kan ha hotat med lockout för att »stödja« LO, som ville övertala arbetarna till att ge efter för arbetsgivarnas krav.¹⁶ Kanske blev LO inte alls förvånade eller indignerade. I varje fall fungerade SAF:s hot. LO ingrep med avgörande kraft för att undvika en stor åderlätning och löste konflikterna till SAF:s belåtenhet. Det visade sig att hotet om masslockout i sig var tillräckligt.

Två år senare, 1908, bestämde sig Järnbruksförbundet (JBF), som var med i SAF, att driva fram ett riksavtal på samma sätt som skett i verkstadsindustrin 1905. Med detta som mål varslade Järnbruksförbundet om en omfattande lockout som svar på ett fåtal strejker, stödda av Metall, som organiserade såväl järn- och stålarbetare som metallarbetare. Bakom JBF stod SAF, som var redo att hjälpa till med en sympatilockout. Ännu en gång ställdes LO inför ett en alltför dyr konflikt och utövade därför alla nödvändiga påtryckningar på Metall. Till slut gick Metall med på de flesta av järn- och ståltillverkarnas önskningsar.¹⁷

JBF drev också igenom SAF:s krav på att sympatiaktioner skulle erkännas som fullt legitima i riksavtalet. Stålarbetarnas representanter »gnuggade sig i ögonen« i mistro när de såg kravet enligt LO:s ordförande. De hade inte mycket nytta av sympatistrejker och »reste häftigt motstånd«.¹⁸ Arbetsgivarna hade däremot stora planer på sympatiåtgärder. Innan året var slut erbjöd JBF verkstäderna uppbackning i sin lockout och hjälpte på så sätt VF att förlänga sitt riksavtal från 1905. Ställd mot denna imponerande kraftsamling accepterade Metall förlängningen med ett nytt, viktigt tillägg: en klausul som uttryckligen tillät sympatilockouter.¹⁹

Den vänligt sinnade lockouten

De Geers spekulation om att SAF 1906 varslade om en lockout för att »stödja LO« – det vill säga ge LO en acceptabel förevändning att handla i enlighet med dess egna prioriteringar – tyder på att LO redan då hade tvetydiga åsikter om vad arbetsgivarna ibland ville uppnå med sympatilockouter. Händelser drygt tjugo år senare lämnar inget tvivel om att LO nu höll samma linje som SAF.

Under 1928 plågades skogsindustrin av en segsliten konflikt. Under ett SAF-styrelsemöte yrkade Christian Storjohann, den högt uppsatte brukspatronen i pappersmassebranschen, på ett underligt förslag. LO:s önskingar »äro desamma som våra«, hävdade han. De är »på vår sida« mot kommunisterna som har mobiliserat pappersbruksarbetare att rösta mot ett acceptabelt riksavtalsförslag. Strejken fortsatte. Därför följde SAF upp med en utvidgad lockout som omfattade Storjohanns Billerud och andra pappersmassebruk. Storjohann fick höra från LO-folk att Billeruds äldre arbetare blev väldigt »förtretna« och »med stor tillfredsställelse [skulle] välkomna kommunismens sönderfall«. Men trots att LO-ledningen höll med, var den enligt sina stadgar förpliktigade att finansiellt stödja de lockoutade pappersmassearbetarna.²⁰ Det räckte alltså inte med att bara pappersmassebruken kom till pappersbrukens försvar.

Därför kom Storjohann med sitt underliga förslag. Han krävde en omedelbar och stor utvidgning av lockouten med 107 000 arbetare, framförallt inom verkstadsindustrin (som sedan 1918 var med i SAF) samt stål- och textilindustrierna.²¹ I ett och samma andetag prisade han LO som vänligt inställda till SAF:s mål, men förespråkade samtidigt ett kraftigt frontalangrepp på LO. Logiken var enkel: angrip LO och ge dem en ideologiskt försvarbar förevändning till att ingripa mot gemensamma fiender.

Storjohann kom ingen vart med sin argumentation hos Hjalmar von Sydow. Den senaste tiden hade SAF-direktören uttryckt sig djupt pessimistiskt om lockouter. Han oroade sig över att LO:s ekonomiska makt hade vuxit avsevärt i och med värvningen av offentliganställda. Stigande intäkter från medlemsavgifter stärkte LO:s förutsättningar för att hålla ut under lockouter i den privata sektorn. Det fanns, menade von Sydow, fackliga organisationer som

»aldrig medförde några kostnader utan endast tillförde organisationen inkomster«, till exempel Järnvägsmannaförbundet. Samtidigt klarade SAF:s egna kassor inte av den senaste tidens upprepade och allt större konflikter. von Sydow förkastade sålunda Storjohanns plan på ett storskaligt angrepp, med argumentet att LO-medlemmarna och den allmänna opinionen bara skulle bli ännu mer uppretade och fientliga mot SAF.²² Så frustrerad blev Storjohann att hans Billerud lämnade SAF i protest.

Storjohanns taktik kom till användning några år senare, trots hans frånvaro, men det var först sedan von Sydow hade pensionerats och ersatts av Gustaf Söderlund, något som arrangerats av J. Sigfrid Edström, styrelseordförande i både SAF och VF. Intressant är att det var Storjohann som föreslagit Söderlund till Edström.²³ Bara några månader efter att socialdemokraterna tog över regeringsmakten 1932, lyckades Söderlund samla stöd från SAF:s branschorganisationer till en stor och snabbt eskalerande branschövergripande sympatilockout till stöd för pappersmassetillverkarna. Planen var att först ta ut alla pappersbruk, för att sedan inom fyra veckor ta ut alla sågverk, verkstäder och stålverk. LO informerades om planen samt om att ifall denna skulle visa sig vara otillräcklig, skulle textilföretagen snart varslas och därefter ytterligare företag i ännu ospecificerade sektorer.

Bara tre dagar efter SAF:s tillkännagivande av lockoutplanen och fem månader efter konfliktens början vann pappersmassetillverkarna en avgörande seger.²⁴ Allt tyder på att SAF-ledningen trodde att lockouten aldrig skulle behöva verkställas. Enligt Söderlunds rapport till Pappersmasseförbundet hade LO:s ordförande Edvard Johansson tydligt antytt att konflikten skulle avslutas omedelbart efter varslet om sympatilockout. För SAF:s branschorganisationer argumenterade Söderlund för att enbart ett hot skulle räcka. Med detta realistiska antagande kunde till exempel Järnbruksförbundet tänka sig att gå med på lockoutplanen.²⁵

SAF hade goda skäl att lita på LO:s signaler 1932. LO-ledningen hade öppet visat sitt missnöje med pappersmassarbetarnas aktioner och backat upp Transportarbetarförbundet när detta vägrat bojkotta hanteringen av pappersmasselager som skulle ut på marknaden. LO hade också vägrat att ge ekonomisk ersättning till de lock-

outade pappersmassearbetarna, eftersom de inte officiellt hade godkänt de ursprungliga strejkaktionerna som utlöste lockouten.²⁶ I SAF:s interna diskussioner framhöll man entusiastiskt LO:s återhållsamhet och försök att övertala pappersindustriarbetarna till att acceptera ett bra förlikningsförslag.²⁷ I slutändan erhöll LO en ideologiskt försvarbar förevändning för att ingripa. Strejken avslutades slutligen efter att Svenska Pappersindustriarbetareförbundets ledning stadgevidrigt hade åsidosatt medlemmarnas rätt att bestämma genom omröstning.²⁸ En generell lönesänkning på 7 procent genomfördes liksom andra viktiga krav från pappersmassebruken.

Sympatlockouten hotas

Det var delvis i ljuset av erfarenheterna med den vänligt sinnade lockouten som SAF och LO vägde vinsterna mot riskerna med arbetsfredslagstiftning. Nyliga erfarenheter från Norge förstärkte åtminstone arbetsgivarnas ståndpunkter. Sådana lagliga inskränkningar mot användandet av sympatlockouter som svenska arbetsgivare fruktade 1911 fanns numera i grannlandet. I februari 1926 skrev den mäktige ASEA-chefen, tillika SAF:s ordförande, J. Sigfrid Edström, om sin förhoppning om att Norges misstag inte skulle upprepas i Sverige.²⁹ Men i slutet av 1920-talet hade det på allvar börjat uppstå meningsskiljaktigheter om sympatlockoutens framtida effektivitet i SAF:s högsta ledning.

Tydligen oroade sig VD von Sydow, en högerledamot i riksdagen, inte mycket över att sätta SAF:s handlingsfrihet på spel genom en okontrollerbar riksdagsbehandling av arbetsfredsfrågan. Det beror kanske på att han blivit mer och mer pessimistiskt inställd till masslockouternas effektivitet. Därför gick han i spetsen för en lagstiftningsprocess som skulle bryta mot den långa traditionen av statlig neutralitet i arbetsmarknadsrelationer och därvid möjligen äventyra SAF:s makt.³⁰ Edström däremot, hade inte förlorat tron på lockouten och var ingen lagstiftningsivrare. Förmodligen bidrog meningsskiljaktigheterna med von Sydow i dessa frågor till att Edström såg till att von Sydow ersattes 1932, utan att von Sydow haft någonting att säga till om. I Söderlund hittade Edström en ersättare som var mer lyhörd för arbetsgivarintressena så som han såg dem.

Inom kort skulle Söderlund personligen erfara hur utsatt lockouten var för politiskt angrepp, till och med från den *borgerliga* sidan av riksdagen. Mitt under en jättekonflikt i byggnadssektorn 1933 såg Söderlund till att man inkluderade ett viktigt sjukhusbygge i Oskarshamn i lockouten. Det var absolut nödvändigt att inkludera sjukhuset för att upprätthålla solidariteten bland byggmästarna. Men lockouten var till stor skada för en kirurgisk avdelning med trängande behov av extra rum och bäddar. Därför ansåg många »långt in i det borgerliga lägret« och »inom vidsträckta borgerliga kretsar« att en lockout av sjukhusbygget var orimlig. Söderlund oroade sig över att den offentliga diskussionen »aktualiserat frågan om legaliserat förbud mot konflikter vid samhällsviktiga företag«. ³¹ Det var alltså inte enbart arbetarna som skulle förlora handlingsfrihet genom en restriktiv lagstiftning, och det var inte enbart arbetarna som kände sig hotade av borgerliga lagstiftningsivrare.

Att Söderlund var inställd på att utöka, och inte bara bevara, SAF:s handlingsfrihet bestyrks av att han 1934, ett år innan han började samarbeta med LO för att undvika lagstiftning, lekte med tanken att SAF-förbunden skulle bevilja styrelsen större befogenheter att påbjuda medlemsorganisationers deltagande i sympatilockouten. ³² Samma år oroade han sig över att den föreslagna arbetslagstiftningen allvarligt skulle kunna komma att begränsa sympatilockouten till ett alltför snävt område – kollektivavtalstvister. Detta var oacceptabelt eftersom sympatilockouter också hade viktiga funktioner i andra sammanhang. ³³ Året därpå klagade SAF:s Nils Holmström över att lagstiftning skulle kunna göra det möjligt för fackföreningarna att pricka en strejkbrytare (som oneutral tredje man), men förbjuda arbetsgivare att pricka företag som vägrade att delta i lockouten. ³⁴ Kombinationen hade varit ett allvarligt nederlag för SAF, eftersom arbetsgivarna inte hade upphört och inte tänkte upphöra med strejkbryteri (se nedan). ³⁵

Arbetsgivarna hade uppenbarligen goda skäl till att frukta lagstiftning, även om den stöddes av borgerliga politiker. På ett eller annat sätt skulle sympatilockouten hamna i skottlinjen i lagstiftningsprocessen och följderna kunde bli kostsamma. Men arbetsgivarna stod inte ensamma 1935; fackföreningarna ställde sig nu på samma sida mot lagstiftning. En anledning till detta var med all san-

nolikheter lockoutens avgörande roll i två dramatiska händelser med långtgående politiska konsekvenser: den stora byggnadskonflikten 1933–1934 och kohandeln om krisprogrammet mellan Socialdemokratiska Arbetarepartiet och Bondeförbundet 1934.

Den stora byggnadskonflikten 1933–1934

Vem visste vilka följderna för de svenska arbetsmarknadsrelationerna skulle bli av socialdemokraternas maktövertagande i september 1932? Att regeringen saknade en majoritet i riksdagen bådade gott för arbetsgivarna, även om oenighet i det borgerliga lägret fortfarande var ett problem. Skulle regeringen ta tillfället i akt och utnyttja motsättningarna bland arbetsgivarna och de tre partierna till höger om socialdemokraterna? Skulle regeringen dra nytta av det smygande tvivlet i de borgerliga leden, där bland annat von Sydow ingick, om fördelarna med lönesänkningar? (Lägre löner ledde ju till köpkraftsförlust och därför svag efterfrågan på svenska varor och tjänster.) Skulle regeringen försöka begränsa användandet av lockouter för att tvinga fram lönesänkningar?

En sak är klar. Osäkerheten om vad socialdemokraternas innehav av regeringsmakten skulle innebära gjorde inte arbetsgivarna mindre benägna till att ta till lockouter – tvärtemot Korpis teori om förskjutningen i maktbalansen mellan klasserna. SAF använde sig av den av Storjohann föreslagna taktiken med den vänligt sinnade lockouten bara tre månader efter socialdemokraternas seger 1932. Två år senare hotade SAF återigen med en enorm sympatilockout. Konflikten började 1933 med att byggmästarna krävde lönesänkningar efter att det tidigare avtalet gått ut. Många arbetare gick ut i strejk. Byggtreprenörerna hämnades med lockout i hela branschen och SAF gav ut stora summor till branschen i lockoutstöd. Lockouten varade i nästan ett år – sammanlagt 45 veckor. LO gjorde ärliga men misslyckade försök att övertala sina förbund i byggnadssektorn att godkänna förlikningsförslag som var acceptabla för SAF. Det var inte förrän SAF kungjorde sin omfattande lockoutplan mot över 200 000 LO-arbetare som LO tog tjuren vid hornen och tvingade byggnadsarbetarna att acceptera dramatiska lönesänkningar.

Alliansen mot höga byggnadslöner

Man kan inte nog betona hur brännande frågan om lönesänkningarna i byggbranschen var för svenska arbetsgivare, speciellt arbetsgivarna utanför byggbranschen. Höga löner och militanta arbetare i sektorn hade i hög grad besvärat praktiskt taget var och varannan industrisektor de senaste tre decennierna, i synnerhet de tillverkare som utsattes för internationell konkurrens. Det är minst sagt ironiskt att arbetsgivarna fick vänta tills socialdemokraterna kom till makten för att få slut på »eländet«. Var de framgångsrika *trots* socialdemokratins frammarsch?

Allt pekar på att de nya politiska förhållandena faktiskt ökade arbetsgivarnas chanser, av det enkla skälet att de dominerande krafterna i den socialdemokratiska arbetarrörelsen också ville få bukt med byggnadslönerna och hade makt att göra det. Det var en makt som arbetsgivarna än så länge saknade. Genom att kraftfullt ingripa hjälpte regeringen och LO arbetsgivarna att uppnå sitt mest eftersträvansvärda mål någonsin, sedan LO erkänt arbetsgivarnas oinskränkta ledningsrätt i 1906 års decemberkompromiss. De som jublade mest fanns i Sveriges växande exportorienterade verkstadsindustri, däribland SAF:s och VF:s ordförande J. Sigfrid Edström. Han hade länge krävt att SAF skulle ta till vara exportindustrins intressen genom att krympa lönegapet mellan den konkurrensutsatta sektorn och den skyddade sektorn. Under Edströms ledning hade Verkstadsföreningen lyckats hålla lönestegringstakten hos metallarbetarna vid den relativt låga nivån av 155 procent från 1913 till 1929. Men lönerna i branscher som var skyddade från internationell konkurrens hade däremot stigit med 185–210 procent. Även 1930, när andra industrier led av den världsomfattande depressionen, drev den ovanligt livliga byggaktiviteten upp lönerna, vilket strödde salt i såren på arbetsgivarna i exportnäringarna.³⁶

Den unge nationalekonomen Bertil Ohlin publicerade 1926 en artikel i VF:s *Verkstäderna* som pekade på löneskillnaderna mellan tillverkningsarbetarna i exportindustrin och arbetarna i den skyddade byggnadsindustrin som ett stort problem som alla industrialiserade länder ställdes inför på 1920-talet. Men enligt VF:s verkstäl- lande direktör Georg Styrman var Sverige ännu mer besvärat av pro-

blemet än sina konkurrentländer.³⁷ En av orsakerna till de mycket stora löneskillnaderna var förmodligen de långa nordiska vintrarna, då låga temperaturer och korta dagar gjorde att byggnadsarbete tog lång tid och ofta var avskräckande dyrt. Arbetarna i branschen krävde högre löner som kompensation för ett högt arbetstempo under den korta byggsäsongen och för vintrarna då deras inkomster sjönk drastiskt. Byggmästarna gav ofta snabbt efter för påtryckningarna, eftersom det var så lätt att övervältra kostnaderna på nästa led i form av högre priser.³⁸ Medan byggnadsindustrin besvärades av vintersäsongens störningar var den helt skyddad från importkonkurrensens prisdisciplin.

Problemet började bli akut i början av 1920-talet när byggnadsbranschen blomstrade och tillgången på yrkesutbildade hantverkare sinade. Detta var en följd av första världskriget då bostadsbyggandet avstannade och med det handledningen av lärlingar. Den febrila byggnadsaktiviteten inom den offentliga sektorn efter kriget gjorde saker värre, då den ledde till snabbt stigande ackordslöner som drevs upp av spontana »bodsittningar« (sittstrejker) på byggnadsplatserna. När de privata arbetsgivarna reagerade med lockout kunde lockoutade arbetare ofta hitta jobb vid offentliga byggnadsprojekt.³⁹

Höga löner och konfliktbenägenhet i byggnadsindustrin orsakade extra produktionskostnader och irriterande förseningar för industrierna som utsattes för en skoningslös internationell konkurrens. SAF-ledningen kände väl till problemet. Redan 1918 vände sig Edström till von Sydow för att klaga över den ständiga ökningen av byggnadskostnader för hans företag, ASEA. Arbetet på ASEA:s kontorsbyggnad som hade hållit på i två år hade avstannat för tredje gången. På andra ställen stod påbörjade verkstadsanläggningar värda flera miljoner stilla månad efter månad. Drygt tio år senare klagade AB Separators Erik August Forsberg över att höga löner vid byggandet av industrialanläggningar betydde högre produktionskostnader för honom än för hans utländska konkurrenter. I Hofors 1930 försenade byggkonflikter slutförandet av SKF:s anläggning för stålframställning. SKF:s stål användes till bolagets kullagertillverkning men såldes också till andra företag i Sverige och utlandet.⁴⁰ Att arbetarna rörde sig över branschgränserna var också ett problem. Till-

verkningsindustrin kände av byggnadssektorns lönetryck då de var tvungna att konkurrera om samma rörliga arbetskraft som anlätades i byggnadsbranschen.⁴¹

Höga löner och följaktligen högre priser inom de skyddade byggnads- och livsmedelsbranscherna minskade tillverkningsarbetarnas köpkraft. Arbetsgivarna i den konkurrensutsatta industrin hoppades därför att kraven på lönehöjningar skulle dämpas om de höga hyrorna och matkostnaderna sänktes. Produktionen på ASEA avbröts av vilda strejker 1922 som protest mot de höga hyrorna för företagets arbetarbostäder. En gång på 1930-talet besöktes ASEA av en belgisk delegation som ville studera de goda relationerna på den svenska arbetsmarknaden. När en belgisk fackföreningsman »uttryckte sin häpnad över att det stora vidsträckta Sverige hade sådana kyffen till bostäder« och kallade ASEA:s arbetare för »riktiga grottmänniskor« blev han snabbt informerad om orsaken: »de enorma byggnadskostnaderna«.⁴²

Därför var det föga överraskande att även många i arbetarrörelsen blev stötta av den osolidariska lönestrukturen mellan branscherna. På LO- och förbundskongresserna under 1920- och 1930-talen var det inte alls ovanligt att höra ståndpunkten att lönerna i byggnadssektorn var orimligt höga. Motviljan mot byggnadsarbetarnas höga löner uttrycktes öppet på LO- och förbundskongresserna. Det visste arbetsgivarna. 1930 hade Edström märkt att byggnadsarbetarnas höga förtjänster »rönt kritik även från andra arbetsgruppers sida«. SAF såg LO:s avståndstagande från den stora byggnadskonflikten 1933–1934 som »ett bevis för att byggnadskonflikten inom arbetarekretsar vore impopulär«. Arbetsgivarna betraktade alltså de sansade LO-ledarna som hemliga bundsförvanter som ställde vänsterradikalerna till ansvar för mycket som försiggick inom branschen.⁴³

Spänningarna inom arbetarrörelsen om de ekonomiska fördelarna för arbetare som arbetade inom de skyddade hemmamarknadsindustrierna tog sig även andra uttryck. I Skromberga 1925 vägrade gruvarbetarna, vars löner var hälften av vad strejkande bagarna begärde, att bojkotta bröd från de bagerier som inte lagt ner verksamheten. Bagarkonflikten i Skromberga bidrog till en intensiv debatt inom LO om behovet av att centralisera makten i LO för att

bättre kunna tillgodose intressena i fackföreningar med jämförelsevis lågavlönade medlemmar. Ofta arbetade sådana grupper i branscher som utsattes för internationell konkurrens. Fackföreningar bråkade om hur de lågavlönades löner hamnade i fickorna hos de välbetalda arbetarna i byggnads- och livsmedelsbranscherna. Metalls avdelning i Stockholm, där de största löneskillnaderna fanns, tog ledningen i debatten om hur LO skulle centralstyras och kämpa för en »solidaritetsbetonad lönepolitik«.

Lönekonkurrens mellan industrier orsakade alltså mycket besvär för såväl fackföreningar som arbetsgivareorganisationer. Hos Metall, där ledningen försökte mana till åtstramning, jämförde till exempel metallarbetarna sina löner med lönerna i byggnadssektorn. Skillnaderna såg de på nära håll, när hantverkare togs in för installationsarbete på fabriksområdena. Höga löner i byggnadsbranschen ledde snabbt till påtryckningar om orealistiska löneökningar i andra branscher som på grund av internationell konkurrens hade en lägre lönebetalningsförmåga.⁴⁴ Men även om de ledande krafterna i LO i likhet med SAF ville ha en solidarisk lönesättningspolitik, visste arbetsgivarna att LO inte utan extern påtryckning kunde vidta de nödvändiga åtgärderna.

För att förmå LO att agera mot byggnadsarbetarna behövde arbetsgivarna hota med ett kraftfullt vapen, den branschöverskridande sympatilockouten. Det var logiken bakom den vänligt sinnade lockouten, Storjohanns recept. Att angripa ett vänligt sinnat LO var nödvändigt för att tvinga dem till att handla mot en gemensam fiende. Men som Storjohann och Edström visste, behövdes ett nytt ledarskap som var både vänligare inställt till exportindustrin och mer militant i sin användning av lockouten.

Söderlund ersätter von Sydow

J. Sigfrid Edströms försök i maj 1929 att hitta en lämplig ersättare till SAF:s VD Hjalmar von Sydow, som närmade sig de 70, måste ses i ljuset av de problem som ledde till det stora lockouthotet 1934. Edström hade till exempel funnit von Sydows inblandning i verkstadsindustrins angelägenheter »synnerligen motbjudande«, när det gällde lönesättning för byggnadsrelaterat installationsarbete i

verkstäderna. von Sydow hade även motarbetat Edströms försök att få in industrimän som stod i nära relation till storfinanserna i SAF:s styrelse. von Sydow föredrog att fördela styrelseposterna till mindre och därtills dåligt representerade industrisektorer.⁴⁵ År 1931 hade von Sydow, till Edströms förtret, påverkats av idén att stimulera »allmänhetens köplust« och såg det som ett skäl till att handla mindre kraftfullt för att sänka lönerna. Edström försökte däremot få bort Henry Fords »teori om höga löner« från den svenska debatten, kanske för att han var rädd för att teorins anhängare skulle försvaga stödet för lockouter.⁴⁶ Ford led inte av samma prisrelaterade utlandskonkurrens som svenska tillverkare; stora amerikanska bolag var i betydligt högre utsträckning beroende av den inhemska arbetarklassens efterfrågan. För svenska bolag som ASEA var situationen precis den motsatta: ett starkt beroende av extremt priskänslig utländsk efterfrågan.

Först och främst ville Edström definitivt ha någon som kunde samarbeta bra med LO-folk. Han hade i tankarna en »mänsklig« person med »praktiskt sinne och humor« och »pondus och lugn«. Det behövdes en angenämare person än Ivar Larson, von Sydows vice VD, för att man skulle kunna realisera den enorma potentialen i ett samarbete med arbetarrörelsen om lönefördelningsfrågor. Larson, som var en antagonist till Edström, hade sett sig själv som den rättmätige efterträdaren till von Sydow. Han hade också meningskiljaktigheter med Edström om hur byggnadsbranschen skulle hanteras. När Storjohann – inte heller han någon vän av Larson – föreslog Söderlund, dåvarande finansborgarråd i Stockholm, höll sig Edström undan och lät genom diskreta mellanhänder undersöka vad de socialdemokratiska politikerna tyckte om Söderlund. Det han fick reda på var mycket tillfredsställande: Söderlund var »van att brottas med sossarna«. Men de »socialdemokratiska ledarna i stadsstyrelsen sätter mycket värde på borgarrådet Söderlund«. Enligt Casparsson var Söderlund en person som »var fri och öppen, insiktsfull och mottaglig för skäl, en personlighet som utan arrogans förde talan för den part han representerade«. När han tillträdde sin post som VD i SAF »[kände inte] arbetarsidans förhandlare [...] igen den gamla Arbetsgivareföreningen. Den saknade den inte heller«.⁴⁷ Om von Sydow skrev Larson att »gifvetvis gör han sin

sorti icke utan bitterhet« efter att ha blivit fullständigt utesluten från beslutsprocessen.⁴⁸

Att Edström ansträngde sig för att ersätta von Sydows med en lämpligare person hängde förmodligen samman med ett intresse av att stärka SAF:s band till storfinansen. Med detta ville Edström göra SAF redo för strid mot byggnadsarbetarna. Fram till början av 1930-talet bestod SAF:s samarbete med bankerna uteslutande av stora krediter till stöd för lockouter. Men detta räckte inte till, enligt Edström. Under 1920-talet hade banker och materialleverantörer finansierat byggnadsaktivitet under lockouter, vilket gjorde det möjligt för osolidariska entreprenörer att fortsätta bygga. Pengarna gick ofta rakt ner i fickorna på arbetare som var lockoutade av BMF- och därför SAF-trogna arbetsgivare.⁴⁹

Saker och ting skulle förändras under Edströms tillsyn. I juli 1930, innan SAF:s officiella nomineringskommitté för valet till en ny VD hade utsetts, hade Edström och några närstående kollegor redan bestämt sig för Gustaf Söderlund. Kanske var det ingen slump att kandidaten, i egenskap av Stockholms finansborgarråd, hade nära relationer till bankvärlden. Bankdirektör Marcus Wallenberg var direkt inblandad i de tidiga och avgörande skedena och ingrep till och med för att förhindra att Edström rekryterade sin favoritkandidat, Vilhelm Lundvik. Wallenberg ville behålla Lundvik i ledningen för Industriförbundet.⁵⁰

Söderlunds utnämning till VD 1931 förde således SAF närmare de styrande i den svenska bankvärlden. Det är talande att han efter att ha lämnat SAF 1946 blev VD på Skandinaviska Banken, en av tre högsta posterna i bankvärlden. Det var samma sorts integration som Edström redan skapat i VF, som dominerades av exportorienterade företag nära knutna till de ledande bankerna. Enskilda banken, som styrdes av den wallenbergska bankdynastin, hade länge varit ASEA:s viktigaste bankrelation och Edström och Marcus Wallenberg stod varandra nära. Till exempel köpte Wallenberg 1930 upp en stor andel aktier i ASEA för att skydda bolaget från General Electric som hade inlett en internationell offensiv med målet att skaffa sig en stark ägandeposition i alla stora elektrotekniska företag i världen.⁵¹

Edströms satsningar skulle bära frukt i konflikten 1933–1934. För första gången fick SAF bankerna att införa ett stopp för byggån.

Han organiserade också en speciell fond för lån till byggmästare i nödläge. Stora banker var nu djupt inblandade i SAF:s viktigaste solidariska projekt någonsin.⁵² Men det räckte inte att få med de stora bankerna och således tygla kreditutbudet under lockouter för att slutgiltigt bemästra byggnadssektorn. I slutändan var SAF:s hot om att utlösa en storskalig sympatilockout det avgörande steget.

LO kommer till SAF:s räddning

Eftersom byggnadskonflikten drog ut på tiden under vintern 1933 diskuterade SAF-styrelsen frågan om att utvidga lockouten till företag utanför byggnadsbranschen. Vissa grupper, speciellt inom skogsindustrin, oroade sig över vad en sympatilockout skulle kunna kosta dem. SAF:s ledning lugnade dem med samma argument som 1932, dvs. att det med all sannolikhet skulle räcka med bara ett hot. På möten den 15 och 16 december 1933 uttryckte Söderlund och Edström sina förhoppningar om att socialdemokraterna skulle tvinga fram en uppgörelse genom förlikning med obligatorisk skiljedom som svar på en utvidgad lockout. De var övertygade om att resultatet skulle vara mer gynnsamt än de eftergifter som byggmästarna inom en snar framtid skulle acceptera om de fick sköta sig själva. Söderlund förväntade sig inte att de otåliga arbetsgivarna i byggnadsindustrin skulle hålla ut till våren 1934.⁵³

Men Söderlund och Edström antydde också en bättre möjlighet – att ett förestående regeringsingripande skulle pressa LO till att handla för att förekomma införande av obligatorisk skiljedom. Edström ansåg att möjligheterna till detta var väldigt goda, eftersom LO-ledningen var »minst lika stark motståndare till obligatorisk skiljedom i intressetvister som arbetsgivarsidan« och därför skulle ingripa.⁵⁴ I vilket fall som helst var den vinnande strategin att hota med en stor lockout.

SAF skulle alltså med en kraftfull satsning ställa LO inför valet mellan att ingripa mot sina byggförbund och ett av två ännu sämre alternativ: (1) obligatorisk skiljedom eller (2) en stor åderlåtning av konfliktfonderna om inte regeringen ingrep. Allt tydde på ett ingripande från LO:s sida för att förekomma dessa båda alternativ. Pressmeddelanden från LO, de första från maj 1933, och ett uttalande från

socialministern Gustav Möller på en fackföreningskongress två månader senare, gav starka belägg för SAF:s uppfattning om byggnadsarbetarnas popularitet inom LO. Båda källorna anklagade de strejkande arbetarna för enorm egoism och »skråmentalitet«.⁵⁵

Dessa faktorer gav SAF råg i ryggen att förkasta ett, som de uppfattade, missgynnande medlingsförslag från ingen mindre än statsminister Hansson i september 1933. De efterföljande medlingsförslagen föll arbetsgivarna mycket bättre i smaken, men de avslogs i byggnadsarbetarnas medlemsomröstningar. Den 1 februari tillkännagav SAF till sist sina planer på en utvidgad lockout. Vid midnatt ringde Edström till Hansson för att upplysa honom om SAF:s beslut. På ett möte morgonen därpå upprepade han hotet personligen till Hansson och ett antal statsråd. »Detta [hade tydligen] verkan«, enligt Edström, »och regeringen använde nu sitt inflytande för att förmå Landsorganisationen att pressa »de tredskande« Trä- och Murarförbunden att uppge sitt motstånd«.⁵⁶ Precis som SAF förutsett tog påtryckningarna på LO formen av en avsiktsförklaring om att riksdagen var redo att anta lagstiftning om obligatorisk skiljedom.

Under de följande dagarna fortskred allt som förväntat. En ledare i *Socialdemokraten* uppgav den 8 februari att det var orimligt att 200 000 arbetare som drabbades av en lockout solidariskt skulle ställa upp för byggnadsarbetarna som hade försatt dem i en sådan oförtjänt situation. Genom massiva påtryckningar den 14 februari övertalade LO slutligen byggnadsfackföreningarnas ledare till att gå med på det tredje medlingsförslaget, som SAF hade gillat och arbetarna avslagit. I slutändan var LO tvingade att hunsas Murarförbundets ordförande för att få honom att bryta mot sin fackförenings stadgar och skriva under avtalet.⁵⁷

Som Söderlund sagt redan 1933, även om SAF:s mål vore populärt i större delen av LO, kunde SAF inte räkna med något ingripande från LO förrän SAF spände sina muskler och riktade en lockout mot ett stort antal arbetare.⁵⁸ Ännu en gång, liksom 1932, var den underförstådda och ganska udda logiken i strategin att en storskalig attack på en allierad krävdes för att förmå den att vända sig mot en gemensam fiende som var utom SAF:s räckhåll.

Resultatet av LO:s ingripande blev att de normala timlönerna, som bara rörde ett fåtal byggnadsarbetare, sänktes med 6–12 pro-

cent. Det som fick större betydelse, eftersom de flesta byggnadsarbetarna jobbade på ackord, var att arbetarna i Stockholm tvingades att acceptera en drastisk sänkning av ackordslönerna med 30 procent. På andra ställen sänktes de med 12–16 procent. Löner som 1932 hade varit 50 procent högre än 1922 års nivå sjönk nu under denna nivå. Dessutom skulle tvister om avtalstolkning, liksom i andra branscher, inte längre avgöras genom skiljedom utan av arbetsdomstolen, där andra branschintressen var direkt representerade. Ännu viktigare i längden var att branschens kaotiska och till och med »groteska« ackordslönesystem, som gav upphov till alla sorters »utväxter« och »avarter«, blev grundligt »sanerat« genom en centraliserad kontroll. Från och med nu skulle det bli omöjligt att anordna militanta sittstrejker på byggarbetsplatserna för att återinföra höga och ojämna löner i branschen. Långsiktigt såg man fram emot en mer solidarisk lönestruktur mellan branscherna tack vare alla dessa förändringar.⁵⁹

Sammanlagt lade SAF ner över 6 000 000 kr för att stödja den långa lockouten i byggbranschen. I teorin hade SAF varit beredd på att lägga ner mycket mer i en utvidgad lockout. En jublande glad Söderlund förklarade framgången delvis med »den politiska situationen« som tvingade LO att godta och med all makt söka driva igenom den av medlingskommisionen föreslagna uppgörelsen. Men, tillade han, vad som verkligen var avgörande var SAF:s beslut om sympatilockouten, vilket fick den socialdemokratiska regeringen och LO att agera.⁶⁰

Med belåtenhet läste Söderlund en ledare i *Dagens Nyheter* 1934 som tillskrev SAF:s lockouthot det lyckade resultatet. Angående DN-ledaren skrev han till Edström att utvecklingen »nog blivit den att lockoutåtgärder på de flesta håll bedömdes annorlunda än vi på ett tidigare stadium hade anledning att befara«. Arbetsgivarna gratulerade varandra entusiastiskt till den viktigaste segern på länge. När verksamheten i byggnadsindustrin återupptogs, sällade sig även SAF:s vice VD Ivar Larson till den glada skaran med iakttagelsen att »lockoutvapnet ... ännu har kvar sin gamla skärpa«. Två år senare kunde han uppge att SAF, den socialdemokratiska regeringen till trots, hade hållit löneökningarna inom rimliga gränser »där öfver hufvudtaget någon förhöjning medgifvits«. De allmänna bestäm-

melserna hade inte i något avseende uppmjukats »utan snarare skärpts«. Kort sagt, enligt Larson: »än är ... *den svenska arbetsgivaren herre i sitt eget hus*«. ⁶¹ Maktskiftets effekt blev alltså inte vad Walter Korpi förmodar.

Arbetsgivarna och kohandeln

Med sin referens till den politiska situationen som förklaring till LO:s agerande kan Söderlund ha haft i tankarna den besvärliga situation som den socialdemokratiska minoritetsregeringen befann sig i under den segslitna byggnadskonflikten. Den försökte nämligen samla en majoritet bakom kraftiga åtgärder mot depressionens höga arbetslöshet. Bondeförbundet kunde tänka sig att hjälpa till men förklarade att man skulle undanhålla sina vågmästarröster för regeringens arbetslöshetsåtgärder *tills konflikten i byggnadssektorn hade lösts på ett acceptabelt sätt*. Liksom industrins arbetsgivare besvärades bönderna av extra kostnader till följd av de höga byggnadslönerna. Man argumenterade även för att den svaga enigheten bland byggnadsbranschens arbetsgivare skulle spricka, om de statligt finansierade anläggnings- och byggnadsprojekten, värda 100 000 000 kronor, skulle sättas igång. ⁶²

Bondeförbundets nya ledning var villkorligt beredd att stödja skapandet av ett stort antal beredskapsarbeten som kunde läggas ut i den privata sektorn. I utbyte mot böndernas stöd utlovade socialdemokraterna olika protektionistiska åtgärder för att skydda jordbruket. Hälften av arbetena skulle vara inom vägarbete och resten inom byggverksamhet och upprustning av järnvägsövergångar, broar, vattenvägar och utgrävningar där kvalificerad arbetskraft behövdes. I krisprogrammet fanns också ett antal mer traditionella reservarbeten för okvalificerad arbetskraft. Omkring 40 miljoner kronor skulle läggas på kontanthjälp. Projekten skulle finansieras både med lån och höjda skatter. ⁶³

Arbetsgivarna hade två invändningar mot krispaketet. De beförde att igångsättandet skulle göra det fullständigt omöjligt att fortsätta med lockouten i sektorn. Det skulle helt enkelt finnas för många byggnadsuppdrag för att angelägna byggmästare lojalt skulle tacka nej. Arbetsgivarna krävde därför att de föreslagna reservar-

betena inte skulle påbörjas förrän de nya avtalen var slutna i byggnadsindustrin.⁶⁴ De klagade också över att lönerna skulle följa byggfackens avtalssatser, oavsett om de var för de äldre okvalificerade reservarbetena eller för de nya mer kvalificerade beredskapsarbetena. Det gamla systemet med beredskapsarbeten under 1920-talet och det tidiga 1930-talet satte beredskapsarbetarnas löner lägre. Detta var ett svårare och mer långsiktigt problem, som enade arbetsgivarna inom industrin med företagarna på landsbygden, bönderna inräknade. Alla förutsåg en förödande lönepress uppåt om den privata sektorns avtalsslöner skulle betalas ut vid statliga projekt.

Man oroade sig till exempel för att arbetslösa sågverks- och pappersmassebruksarbetare skulle söka sig från skogsindustrin och andra branscher för att ta arbeten som skapats inom krisprogrammet. Om jobb blev lediga i skogsindustrin, skulle arbetarna ha föga anledning till att ta dem. Före detta sågverksarbetare kunde tjäna dubbelt så mycket genom att arbeta som snickare, och skogshuggare kunde nästan göra detsamma genom att arbeta som vägarbetare.⁶⁵ Även på industriområden i städerna fanns det en oro. Byggnadsarbetare i Stockholm hade i snitt en timlön på nästan 3 kronor, medan en vuxen manlig arbetare i metallindustrin bara fick 1,5 kr i timmen. Arbetsgivarna i verkstadsindustrin hade klagat över att de var tvungna att konkurrera om okvalificerade kroppsarbetare redan under det gamla systemet med reservarbeten.⁶⁶

Genom att ingripa mot byggnadsarbetarna löste den socialdemokratiska regeringen och LO dessa problem på ett skickligt sätt. I stället för att ge upp kravet på avtalsenliga löner, *sänkte de avtalsslönerna kraftigt!* I Stockholm, där problemet var som störst, såg arbetarna i byggnadsindustrin hur deras ackordslöner sjönk med inte mindre än 30 procent. Följaktligen blev det i längden faktiskt ett bättre resultat för arbetsgivarna än om fackföreningarna hade släppt kravet på standardlöner. Sanningen var att man *behövde* betala standardlöner för att få beredskapsarbeten effektivt utförda. Enligt skeppsbyggare Hugo Hammar blev »järnvägsanläggningar som under senare år utförts för avtalsenliga löner [...] billigare än de järnvägar, som byggts såsom reservarbeten för lägre löner«. Med lägre löner fick man en arbetsansträngning av lägre intensitet och kvalitet och följaktligen *högre* kostnader.⁶⁷

I studier som berör kohandeln i maj 1933 mellan Bondeförbundet och den socialdemokratiska regeringen har man nästan alltid förbisett SAF:s och LO:s avgörande ingripande i byggnadsbranschen. Därför beskrivs, åtminstone underförstått, uppgörelsen som en »röd-grön« koalition på kapitalisternas bekostnad. Men ingripandet mot byggnadsarbetarna var lika mycket en del av uppgörelsen som arbetslöshetspolitiken och jordbruksprotektionismen. Det var en förutsättning för att krisprogrammet skulle ros i hamn. Arbetsgivarna i tillverkningsindustrin var kanske av princip inte entusiastiska över offentliga arbeten, trots att många direkt gynnades av dem. Men uppoffringen var liten i jämförelse med vad de fick igen i form av väldiga lönesänkningar i byggnadsindustrin. Av den anledningen gynnades såväl kapitalisterna som arbetare och bönder av kohandelns förverkligande.

Saltsjöbaden: att stärka den solidariska alliansen

Ett par år efter byggnadskonfliktens slut och krisprogrammets början inledde SAF och LO de förhandlingar i Saltsjöbaden som ledde fram till det berömda huvudavtalet 1938. Saltsjöbadsavtalet är vida betraktat som en orsak till att förhållandet mellan arbetsmarknadsparterna i Sverige blev exceptionellt lugnt under de tre följande decennierna. Det viktigaste skälet som båda sidor har angett för avtalets uppkomst var en ömsesidig önskan att avvärja lagstiftning som skulle reglera arbetskonflikter.

Enstaka nutida experter i Sverige undrar varför så stor betydelse har tillskrivits huvudavtalet. Historikern Klas Åmark ifrågasätter med fog den kausala betydelsen på lång sikt av detaljformuleringarna i huvudavtalet för arbetsfreden och samförståndet mellan klasserna. Åmark menar att freden inte säkrades av avtalet i sig, utan av att det successivt under förhandlingarnas gång växte fram ett underförstått samförstånd mellan parterna. Åmark menar att en av sidosöverenskommelserna i det här »hemliga protokollet« var av solidarisk natur. Båda parterna var eniga om att exportindustrin skulle vara löneledande och att lönerna i byggnadssektorn skulle hållas tillbaka. Alltså visade LO arbetsgivarna god vilja när man gav Murare- och Byggnadsträarbetarförbundet en »brutal offentlig avbasning«,

som Åmark kallar det, för dess förnyade stridslystenhet 1937 under det att Saltsjöbadsförhandlingarna pågick.⁶⁸

Åmark har i grund och botten rätt i sin förmodan om ett orsaks-samband mellan lönefrågorna och arbetsfred, vilket omständigheterna i byggnadskonflikten under 1933–34 tyder på. Men Saltsjöbadsavtalets innehåll var snarare central än perifer i en förklaring av samförståndsandan som kom att råda efteråt. En av frågorna som löstes i och med huvudavtalet var arbetarnas användning av sympatistrejker och bojkotter mot neutral tredje man – till exempel materialleverantörer, transportörer, långgivare och oorganiserade arbetare. Ofta användes dessa metoder för att tvinga arbetsgivarna att bara anställa fackanslutna arbetare. Företeelserna, som hatades av SAF, förekom nästan inte alls inom verkstadsindustrin och andra viktiga tillverkningsbranscher. Eftersom de i stort sett bara förekom i de skyddade byggnads- och livsmedelsindustrierna var åtgärder mot dem samtidigt åtgärder mot deras höga lönekostnader och priser.⁶⁹

Det var uteslutande byggnadsfacken i LO som ogillade huvudavtalet. De förargade sig mest på paragraferna i avtalet som förbjöd gränsdragnetvister och åtgärder ägnade att tvinga företagen att bara anställa fackföreningsmedlemmar. Dessutom gick de miste om huvudavtalets garanti om en veckas varsel före friställning. Den skulle inte gälla i säsongsbundna branscher, vilket i huvudsak betydde byggnadssektorn. Fackförbundsledarna i byggnadsbranschen hade praktiskt taget ingenting att säga till om vid avtalets formulering, vilket i sig säger en hel del. Det är alltså inte förvånande att de till slut vägrade att underteckna avtalet.

Än i dag, 70 år senare, har de fackliga organisationerna i byggnadsbranschen inte skrivit under avtalet. Genom att skriva under förband sig de andra fackförbunden samt LO att inte stödja arbetare som drabbats av lockout som hämnd för överträdelser, vilket gjorde byggfackens protest och vägran att skriva under verkningslös.⁷⁰

Det verkar alltså rimligt att argumentera för att den klassövergripande alliansen mellan arbetsmarknadsparterna inom den konkurrensutsatta delen av det svenska näringslivet gynnades direkt av viktiga detaljer i huvudavtalet 1938. Samförståndsandan främjades av såväl avtalet som andra samtida händelser, som byggnadskonfliktens lösning och kohandeln. Om ett maktskifte var orsaken till den-

na utveckling, så var det ett skifte till fördel för en intressekoalition som förenade klasserna och således innefattade både kapitalister och arbetare.⁷¹

Strejkbryteriet fortsätter efter 1938

Klas Åmark antyder att sidoöverkommelserna som träffats mellan arbetsmarknadsparterna på väg till Saltsjöbadsavtalet innehöll ett löfte från SAF om att de skulle upphöra med strejkbryteri. Bland svenska historiker finns det faktiskt en bred konsensus, som Åmark sällar sig till, om att strejkbryteriet försvann kring denna tid. Bland annat påstår Ragnar Casparsson, som länge tillhörde LO:s inre krets, att tragedin i Ådalen 1931 då militären dödade fem demonstranter och åskådare vid en demonstration mot strejkbrytare »betecknade slutet på den tidigare irriterande strejkbrytarvärvningen«. Enligt en rapport som skrivits av president Franklin Roosevelts kommitté som skickats till Sverige för att studera arbetsmarknadsrelationer 1938 »blev folk så chockade« av Ådalshändelserna, »att man inte längre skulle försöka använda strejkbrytare«. Roosevelts kommitté hörde detta av SAF-tjänstemän.⁷²

Sanningen är dock att strejkbryteriet inte upphörde på 1930-talet – med undantag för öppna arbetskonflikter där LO-förbund var inblandade. SAF slutade inte att finansiera strejkbryteri. Två år efter Ådalen fortsatte SAF-styrelsen att ogenerat diskutera när och hur strejkbrytare skulle användas – precis som om tragedin i Ådalen aldrig hade hänt. Det största problemet med strejkbryteri var inte allmänhetens avsky. Det var att det fanns relativt få arbetare som stod till förfogande och ofta var de dessutom »mindre önskvärda element«. Men i stället för att upphöra med stödet fortsatte SAF i tysthet och i en ganska liten skala att bevilja ekonomiskt stöd för strejkbryteri långt efter 1938, åtminstone fram till 1951.⁷³

Under 1940-talet samordnade SAF insamling av pengar till strejkbrytarorganisationer och bidrog årligen med 17 000 kr till deras allmänna omkostnader. Arbetets Frihet, en privat förmedling som visade sig vara speciellt användbar i skogs- och byggnadsindustrierna, tog under större delen av 1940-talet emot 5 000 kr årligen från SAF. 1943 gjorde SAF särskilda insatser för att rädda en för-

medling som saknade resurser till ett viktigt byggprojekt på landsbygden. På 1940-talet delade SAF regelbundet ut liknande summor till en viss V. Boyton. Boytons »arbetsbyrå« hade förmedlat strejkbrytare till Ådalen 1931 för lastning av pappersmassa 1931. Den hade också förmedlat strejkbrytare till byggnadsindustrin.⁷⁴

Det hade sannerligen varit oklokt av SAF att ta avstånd från strejkbryteriet. Att upphöra med det skulle ha undergrävt SAF:s egna solidariska mål. I byggnadssektorn, mer än någon annanstans, hade strejkbrytare visat sig vara outhärliga. I branschen var lockouten värdelös när det gällde att kontrollera syndikalistiska och kommunistiska arbetare och deras speciella taktik. Ingvar Flinks uppgifter visar att mellan 1926 och 1935 placerades strejkbrytare ut för att ta itu med inte mindre än 120 strejker i byggnadsbranschen. Inom verkstadsindustrin utnyttjades strejkbrytare vid bara 11 strejker⁷⁵

SAF skulle faktiskt gärna ha upphört med strejkbryteriet, men bara under förutsättningen att LO tog hand om det. I april 1933 beklagade sig de verkställande direktörerna Söderlund, Karl Wistrand (Järnbruksförbundet) och Georg Styrman (Verkstadsförbundet) över att LO-förbunden inte kunde skaffa fram tillräckligt med arbetskraft för att ersätta strejkande syndikalister. Söderlund tvivlade till exempel på att Svenska Grov- och Fabriksarbetarförbundet skulle lyckas »tillhandahålla nödig arbetskraft« för att ersätta syndikalister som krävde ett avtal med murbruksfabriker i Stockholm. Wistrand begärde att man skulle hota LO med att sluta avtal med syndikalisterna om LO misslyckades med att få fram ersättare och annars »med större kraft ingripa mot syndikalismen«. Söderlund avslutade diskussionen med förslaget att om LO »icke velat eller kunnat bryta en föreliggande syndikalistkonflikt« borde SAF »söka tvinga Landsorganisationen till andra, mera effektiva åtgärder genom att statuera ett exempel och sluta avtal med syndikalisterna«.⁷⁶

Genom att rikta sina insatser mot vänsterradikalerna banade SAF väg för LO att utvidga sin kontroll över lönebildningen i byggnadsbranschen. I december 1933 föreslog Wistrand att SAF »vid en överläggning med Landsorganisationen gör klart för denna, att vi genom vårt uppträdande mot syndikalisterna föra Landsorganisationens

strid«. ⁷⁷ Därför, om LO och SAF *de facto* enades om en hemlig sidoöverenskommelse rörande strejkbryteri, skulle denna ha förbundet LO att hjälpa till vilket SAF, liksom Söderlund, Wistrand och Larson, antydde. Att somliga historiker har fått fel intryck kan kanske förklaras av ett hemligt åtagande från LO-sidan att bättre tillhandahålla nödig arbetskraft vid syndikaliststrejker och att hålla tyst när arbetsgivarna måste åta sig uppgiften själva. Varför historiker samstämmigt hävdar att SAF upphörde med strejkbryteri under 1930-talet behöver förklaras, inte varför strejkbryteriet upphörde, vilket det uppenbarligen inte gjorde. ⁷⁸

Avtalsomröstningar slopas och LO:s makt stärks

Åmark har förmodligen rätt i att LO och SAF kom varandra närmare i åtminstone en fråga som inte nämns i huvudavtalet. ⁷⁹ Frågan handlade om medlemmarnas rätt, enligt vissa LO-förbunds stadgar, att rösta om de avtal som förhandlingsgrupperna enats om. Att bli av med medlemsomröstningarna hade stått högt upp på SAF:s önskelista under 1920-talet och i början av 1930-talet. Dessa orsakade stor bedrövelse för arbetsgivarna, i synnerhet i byggnadsbranschen men även i pappersmasse- och pappersindustrin. ⁸⁰

I motsats till en del LO-förbund hade ledningen i alla SAF:s branschorganisationer befogenhet att skriva under »vid bordet« under förutsättning att de vände sig till SAF:s styrelse för godkännande. I fackförbund där det krävdes omröstningar var man tvingade att följa resultaten från omröstningarna, oavsett om det ledde till sammandrabbningar med stora lockouter, uttömnda konfliktfonder och ökande arbetslöshet. Ofta var valdeltagandet ganska lågt, vilket arbetsgivarna irriterat påpekade. Detta gjorde att de sammanlagda, presumtiva rösterna från röstskolkarna och de som stödde medlingsförslaget understeg rösterna från de mycket motiverade och välorganiserade fackkämparna. Dessa bindande medlemsomröstningar försvårade SAF:s och LO-ledarnas försök att reglera lönefrågor på centralnivå. Frågan om slopandet av omröstningarna var ett populärt samtalsämne i många både interna, gemensamma och offentliga diskussioner – bland annat på arbetsfredskonferensen 1928 mellan ledande personer inom näringslivet och arbetarrörelsen. ⁸¹

SAF-ledningen hade all anledning att tro att Landsorganisationen till sist skulle gå dem till mötes. När allt kom omkring var det ofta omröstningarnas avslag på avtalsförslag som gjorde att LO riskerade att drabbas av dyra sympatilockouter. Socialdemokraterna krävde 1935 ett slut på bindande omröstningar i en av regeringen utsedd kommitté som undersökte hur man skulle kunna främja folkets välfärd och arbetsfred genom bland annat lagstiftning. På LO:s kongress 1936 lämnade Metall, som inte använde omröstningar, in en motion som yrkade på en centralisering av beslutsfattandet inom LO. I koalitionen bakom Metalls motion ingick August Lindberg, Sågverksindustriarbetarförbundets ordförande, vars handlingsfrihet inte störts av medlemsomröstningar. (För att avslå ett avtalsförslag behövde opponentererna en majoritet på minst 60 procent enligt hans förbunds stadgar.) Lindberg hade valts till LO-ordförande och blev i denna egenskap en nyckelperson vid Saltsjöbadsförhandlingarna.⁸²

Eftersom frågan diskuterades i Saltsjöbaden och LO hoppades undvika lagstiftning, är det kanske överraskande att omröstningsförfarandet lyste med sin frånvaro i huvudavtalet. Troligen var det inte ett nederlag för SAF. Söderlund tyckte redan 1935, ett år innan förhandlingarna påbörjades, att det var bäst att tåga i frågan. Han visste att LO höll på att försöka få slut på omröstningarna. Så länge detta var LO:s avsikt skulle »en démarche från arbetsgivarsidan [...] endast misstänkliggöra LO och försvåra en lösning av frågan«. Det vore bättre för alla om LO antog ändringen utan extern påtryckning för att få det att framstå som någonting som i sig självt gynnade arbetarna. Centralisering av makten inom LO skulle därvid kunna framställas som ett sätt att stärka arbetarrörelsen och inte som en eftergift till arbetsgivarna. »Därest den inom LO pågående stadgrevisionen genomfördes«, tillade han, »torde arbetsgivarsidans önskemål i detta hänseende bli tillgodosedda, så långt man kunde begära«. ⁸³

Att Söderlund höll tyst i frågan visade sig vara guld värt för arbetsgivarna. LO skulle inte göra SAF besvikna. I LO:s nya normalstadgar, som kom att antas 1941, fanns ingen rätt till medlemsomröstningar. Med reformen fick LO också vetorätt vid strejker som rörde mer än 3 procent av dess anslutna medlemmar, jämte rätt att

råda om avtalstermer. Om förlikningen avsågs av ett LO-förbund kunde förbundet gå miste om strejk- och lockoutstöd från LO.

Det fanns utan tvekan ett solidariskt skäl till förändringarna. Enligt Metalls motion och reformdirektivet som röstades igenom på 1936 års LO-kongress, sökte man efter förändringar som skulle ge LO »större inflytande på lönerörelser« och därigenom underlätta en »*solidaritetsbetonad lönepolitik*«. Samtidigt som Saltsjöbadsförhandlingarna pågick, skrev LO-ekonomen Albin Lind en berömd artikel med titeln »Solidarisk lönepolitik«. I den förordade han återhållsamhet från de bäst ställda arbetargruppernas sida »för att på det sättet skapa förutsättningar för ett överförande av betalningsförmåga från en näringsgren till en annan«. ⁸⁴ Detta måste ha låtit som ljuv musik i arbetsgivarnas öron.

Slutsatser

Gustaf Söderlunds tal i LO:s skola i Brunnsvik i juni 1935, vilket publicerades i SAF-tidningen *Industria* med titeln »Motsättningen mellan kapital och arbete«, betraktas ofta som den »invit till förhandlingar« som resulterade i huvudavtalet 1938. ⁸⁵ I befintliga analyser av Saltsjöbaden framgår aldrig att en stor del av hans tal ägnades motsättningar *inom arbetarklassen*, inte konflikt mellan kapital och arbete. Problemet var att »verkningarna av fackföreningsrörelsens strävan att åstadkomma högre löner ha varit högst olika för olika arbetsgrupper och – man nödgas konstatera det – högst orättvisa gentemot de sämre ställda«.

»Där konsumtionen väsentligen är hänvisad till det egna landets eller den egna ortens produkter, där är produktionen i viss mån skyddad mot konkurrens utifrån, och där kunna landets eller ortens arbetare genom stark sammanslutning driva upp lönerna särdeles högt. I dylika fall göra arbetsgivarna icke samma motstånd mot de kostnadsökande lönestegringarna som inom näringsgrenar, där fri konkurrens råder, exempelvis exportindustrierna; de kunna ju nämligen till en viss grad övervältra kostnaderna på konsumenterna.« ⁸⁶

Sammanfattningsvis:

Solidaritet mellan klasserna

»Just därför, att en sådan övervältring är möjlig inom de skyddade näringarna, låta sig lönehöjningar där lättare genomföras än inom konkurrensindustrierna . . . Redan med dessa påpekanden har man rätt att antaga ett visst samband mellan de stora lönestegringarna inom vissa yrken och den relativa tillbakagången inom andra. Så långt som verkningarna av fackföreningssträvandena röra sig om löneförhöjningar åt vissa grupper på andra arbetargrupperns bekostnad, äro de utan värde för arbetarklassen som sådan.«⁸⁷

Det var i huvudsak samma argument som LO:s Albin Lind skulle använda tre år senare i sin artikel »Solidarisk lönepolitik«.

Söderlunds tal var alltså inte bara en inbjudan till att förhandla och därmed föregripa lagstiftning. Det var också en inbjudan till fortsatt medverkan till lösningar av den brännande frågan om höga löner i näringslivets konkurrenskyddade sektorer. Det var ett problem som hade plågat svenska arbetsgivare ända sedan 1907.⁸⁸ Det hade också plågat den svenska arbetarrörelsen. Att arbetsmarknadsparterna ville fortsätta att medverka utan statens direkta inblandning skulle få enorm och långsiktig betydelse för Sveriges ekonomi, politik och samhälle framöver.

Statens inblandning skulle kunna ha hindrat denna för arbetsgivarna önskvärda utveckling. När Söderlund kom tillbaka för att hålla ett nytt tal i Brunnsvik i augusti 1937, under pågående Saltsjöbadsförhandlingar, tog han återigen upp frågan om lönesättning. Men den här gången fokuserade han på risken att fackföreningsrörelsen skulle förlora »sitt inflytande och sin bestämmanderätt över lönesättningen« med statlig reglering. Han sa: »Jag tror [...] icke, att en dylik självuppgivelsens ståndpunkt kan vara den svenska fackföreningsrörelsens.«⁸⁹ Naturligtvis oroade sig Söderlund också för att statlig reglering av arbetsmarknadskonflikter ofrånkomligen skulle leda till såväl SAF:s som LO:s »uppgivelse«.

Det var en existentiell fråga. Visserligen nämnde Söderlund aldrig lockouter. Men det finns god anledning att tro att han hade SAF:s behov av stor handlingsfrihet med sympatilockouter i bakhuvudet, precis som von Sydow tidigare, när han sa att utan sympatilockouten skulle arbetsgivarföreningarna lika gärna kunna upphöra att existera. Han visste säkert att om lockouter hade varit förbjudna

eller strängt reglerade i Sverige som i andra länder, skulle SAF inte ha blivit den organisation som den blev. Det skulle inte heller ha funnits någon svensk modell av den typ som nu börjat ta form.

Lockouten var hammaren som SAF använde för att smida systemet. Med stora lockouter fick SAF sin vilja igenom när det gällde arbetsgivarens monopol över ledningsrätten. De användes för att skapa ett riksavtalssystem som slog igenom över hela arbetsmarknaden. Lockouter drev arbetare in i medlemsstarka LO-förbund, en utveckling som SAF för det mesta välkomnade. Starka fackföreningar drev oorganiserade arbetsgivare in i SAF, världens då starkaste arbetsgivareorganisation.⁹⁰ Ett vänligt sinnat hot om att utvidga byggnadslockouten 1933–1934 till andra industrier möjliggjorde ett förverkligande av socialdemokraternas viktiga krisprogram och därmed stärktes partiets grepp om regeringsmakten. Lockouthotet ledde till en omfattande och välkommen korrigerande av lönefördelningen mellan näringsbranscher, vilket bidrog till de svenska industriernas stora framgång på internationella marknader. Lockouter och lockouthot piskade också fram det extremt centraliserade löneförhandlingssystem som kom till under 1950-talet och som varade fram till 1980-talet.⁹¹ Med detta förhandlingssystem lyckades Sverige hålla inflationen under kontroll och ändå behålla en mycket hög sysselsättning. Den höga sysselsättningen var i sig själv ett resultat av löneåterhållsamheten som möjliggjordes av centraliseringen.

Alltså kan inte Saltsjöbadsandan och dess följder för svensk politik förklaras av ett maktskifte mellan klasserna som berövade arbetsgivarna sin handlingsfrihet med sitt yttersta vapen. En samhällsvetenskaplig analys av fenomenet, grundad på noggrann historisk forskning, kan inte styrka argumentet hur troligt det än verkar. Om en omfördelning av maktresurser föregick det som hände under 1930-talet var det troligen en omfördelning av makten *inom* klasserna, inte mellan klasserna. När J. Sigfrid Edström såg till att en man som Gustaf Söderlund ersatte Hjalmar von Sydow, såg han samtidigt till att exportindustrin ökade sin makt avsevärt inom SAF. Men samtidigt försäkrade han sig med stor möda om att Söderlund, som inte var en industriföretagare själv, aldrig skulle kunna skaffa sig samma självständiga och okontrollerbara makt inom SAF gentemot exportintressena som von Sydow en gång hade haft.⁹² Förmodligen

var ett liknande skifte på gång inom LO när fackmedlemmarna i de exportorienterade sektorerna ökade i relativa tal och LO:s högsta ledning började bättre hävda deras »solidaritetsbetonade« intressen.

Alltså banade en klassövergripande allians mellan uppåtgående krafter inom båda organisationerna vägen för Saltsjöbadsavtalet och samförståndsandan. Att fackföreningarna tidigare bidragit till en löneutjämning inom olika fack var »en verkan som otvivelaktigt bör tillföras rörelsens kreditsida« enligt Söderlund i Brunnsvikstalet 1935.⁹³ Nu sökte Söderlund LO:s hjälp också med en utjämning *mellan* sektorer. Den solidariska lönepolitiken var alltså inte bara arbetarrörelsens förtjänst, inte ens den som fördes senare under 1950-talet.⁹⁴

Genom att hjälpa till att skapa huvudavtalet 1938 kan den klassövergripande alliansens syfte att jämna ut löneskillnaderna på arbetsmarknaden förklara en stor del av Sveriges berömda samförstånd mellan arbete och kapital under de följande decennierna. Då sträckte sig den klassövergripande alliansens gemensamma intressen även till andra viktiga frågor som utmärker Sverige internationellt. Arbetsmarknadsparterna var till exempel i stort ense även om bygandet av Sveriges unika välfärdsstat under efterkrigstiden. Denna enighet har sin förklaring i den solidariska lönepolitikens direkta effekter på arbetsgivarnas intressen i socialförsäkringsfrågor. Resonemanget och historiska belägg för detta argument har jag redan lagt fram på andra ställen.⁹⁵

Översättning från engelska: Maria Svänero

Noter

1. Korpi 1981.
2. Se t.ex. Esping-Andersen 1985, s. 87. Mer nyligen har de amerikanska statsvetarna Evelyne Huber och John Stephens sällat sig till Korpis och Esping-Andersens syn på maktskiftet genom att hävda att SAF då övergav »sina försök att besegra arbetarrörelsen och [följaktigen] inledde förhandlingar med LO, vilka resulterade i Saltsjöbadsavtalet 1938«. (Huber och Stephens 2001, s. 127)
3. Hadenius 1976, s. 48. Korpis tolkning av förhållandet mellan maktskiftet och huvudavtalet 1938 är däremot tämligen vag och abstrakt På ett stäl-

le skriver han att avtalet var »en symbol« för att arbetsmarknadsparterna hade gjort sig självständiga från statlig reglering. Denna självständighet var en följd av »ett skifte i maktbalansen mellan klasserna«. På ett annat ställe skriver Korpi återigen att Saltsjöbadsavtalet var »symbolen« för en »historisk kompromiss« mellan kapitalet och arbetskraften där fackföreningarna gick med på att samarbeta med arbetsgivarna »för att öka produktions-effektiviteten, under förutsättning att konsekvenserna för arbetstagarna togs med i beräkningen«. Det är svårt att tolka vad dessa formuleringar kan betyda förutom att Saltsjöbadsavtalet i sig inte var någonting väsentligt att analysera. (Korpi 1978, s. 83, 86; Korpi 1981, s. 25–26)

4. Min kursivering. Ivar O. Larson, vice VD i finska SAF, till Häradshövding Axel Palmgren, Helsingfors, den 15 februari 1934, Axel Palmgrens samling.

5. Idén om en varselfrist diskuterades 1936 bland arbetsgivarna som en vetlig och tämligen okostsam åtgärd. Inget tyder på att LO tryckte hårt på SAF i denna fråga. J. Sigfrid Edström, *P.M. angående utredning om vissa social-industriella problem m.m.*, 18 december 1936 (Edström 36. I/A2. Sveriges Industriförbund), Sigfrid Edströms samling; Swenson 2002, s. 113, 350, not 44.

6. Undantag bedömdes och beviljades endast utifrån varje enskilt fall. Hildenbrand, Armfelt-Hansell och Törnqvist 1962, s. 240; von Sydow till Axel Palmgren, den 17 december 1927, Axel Palmgrens samling; SAF, »P.M. rörande oorganiserade arbetares förhållande under arbetskonflikt«, december 1934 (A555/20b), SAF:s arkiv; SAF, protokoll, styrelse, den 22 januari 1920, SAF:s arkiv; VF, protokoll, extra allmänt möte, den 21 februari 1920, VF:s arkiv.

7. Klas 1983, s. 122; Kjellberg 1983, s. 269–319. Det är inte troligt att Sveriges relativt höga organisationsgrad kan förklaras av Gentsystemet, vilket Bo Rothstein antar, eftersom Gentsystemet inte antogs förrän 1935 och inte omfattade någon större del av arbetsmarknaden förrän långt senare. Rothstein 1992. För en mer utförlig diskussion se Swenson 2002, s. 298–299.

8. Åmark 1989, s. 112.

9. »Arbetsaftalslagstiftningen«, *Industria*, 28 februari 1911, s. 130. Se också »Enhälligt mötesbeslut mot regeringsförslaget«, *Industria*, 16 mars 1911, och »Arbetsgivarna och arbetsaftalslagstiftningen – Industrin uttalar sig mot regeringsförslaget«, *Göteborgs handels- och sjöfartstidning*, 6 mars 1911, s. 3.

10. Lindgren 1938, s. 618–623, 633; Hallendorff 1927, s. 67–73.

11. Verkstadsföreningen hade vid denna tidpunkt ännu inte gått med i SAF och dess riksavtal från 1905 med Metall tillät inte att den ställde upp på SAF:s sympati-lockout.

12. Lohse 1963, 70–71; Schiller 1967, s. 39.

13. Hallendorff 1927, s. 78–80.

14. Casparsson 1947–1948, del 2, s. 258–265, 270.

Solidaritet mellan klasserna

15. Casparsson 1947-1948, del 1, s. 274.
16. De Geer 1992, s. 36.
17. Lindgren, Tingsten och Westerståhl 1948, s. 118-121; Hildebrand, Armfelt-Hansell och Törnqvist 1962, s. 233-237; Schiller 1967, s. 204.
18. Olsson 1958, s. 44.
19. M. Carlson, JBF, till Sveriges Verkstadsförening, den 5 oktober 1908; och protokoll vid sammanträde med delegerade för Sveriges Verkstadsförening och Järnbruksförbundet, den 27 november 1908 (Edström 24. A3d/Samarbete), Edströms arkiv. Se även Styrman 1937, s. 135-37; Olsson 1958, s. 54-55. Tidigare, i juni samma år, hade VF hänvisat till avsaknaden av en sådan klausul som skäl till varför den inte kunde stödja byggnadsbranschen med en sympatilockout. VF, överstyrelseprotokoll, den 27 juni 1908, Verkstadsföreningens arkiv.
20. SAF, protokoll, styrelse, den 9 mars 1928, SAF:s arkiv. Månaden efter, i april 1928 tvingade LO det LO-anslutna Gruvarbetarförbundet att lämna en »svensk-rysk enhetskommitté« som hade kommit överens om att Sovjetunionen skulle föra över pengar till fackförbundet via dess ryska motsvarighet. Sovjetunionen hade stått för 45 procent av kostnaderna under en åtta månader lång konflikt, som hade kostat industrin 800 000 arbetsdagar. Casparsson 1947-1948, del 2, s. 89-108 och Casparsson 1966a, s. 237-240. SAF var särskilt nöjda med Metalls kraftfulla handlande mot kommunisterna. SAF, *Styrelse- och revisionsberättelser för år 1928*, s. 70-73.
21. SAF, protokoll, styrelse, den 9 mars 1928, SAF:s arkiv.
22. von Sydow till K.A. Lagergren, den 6 oktober 1928, citat från Westerståhl 1946, s. 154, 439; SAF, protokoll, styrelse, den 9 mars och den 30 april 1928, SAF:s arkiv.
23. Edström till Hugo Hammar, den 20 juni 1930 (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling.
24. SAF, protokoll, styrelse, den 3 augusti och 9 september 1932, SAF:s arkiv.
25. Olsson 1980, s. 342. Olsson hittade rapporten i PMF, protokoll, styrelse, den 15 juli 1932. Tyvärr har PMF:s protokoll försvunnit ur Föreningen Sveriges Skogsindustriers arkiv. Söderlunds PM och JBF:s svar nämns också i Olsson 1958, s. 197.
26. SAF, protokoll, ombudsmannakonferens, den 3 maj 1932, SAF:s arkiv; Olsson 1980, s. 285-288, 323, 451, not 37.
27. SAF, protokoll, styrelse, den 1 april, den 6 maj, den 1 juli, och den 3 augusti 1932, SAF:s arkiv; SAF, *Styrelse- och revisionsberättelser för år 1932*, s. 35. Se också Söderberg 1957, s. 91; Olsson 1980, s. 310-311, 320, 324-325, 341-342, 363; Casparsson 1947-1948, del 2, s. 287, 290-292, 297.
28. SAF, protokoll, styrelse, den 9 september 1932, SAF:s arkiv. Om avtalsomröstningarna och andra händelser, se SAF, protokoll, styrelse, den 4

mars, den 1 april, den 3 augusti 1932 och den 9 september 1932, SAF:s arkiv; *Styrelse- och revisionsberättelser för år 1932*, 36.

29. Edström, »Arbetsfredens fullgörande«, februari 1926 (Edström 25. A3e/styrelsen), Sigfrid Edströms samling.

30. Se brev från von Sydow till K.A. Lagergren, den 6 oktober 1928, citerat i Westerståhl 1946, s. 154; SAF, protokoll, styrelse, den 9 mars och den 30 april 1928, SAF:s arkiv; SAF, *Styrelse och revisionsberättelser för år 1928*, s. 33.

31. SAF, protokoll, den 20 oktober 1933, SAF:s arkiv.

32. SAF, protokoll, styrelse, den 28 februari 1934, SAF:s arkiv.

33. Söderlund: »Sympatiåtgärdernas begränsning till utvidgning av ursprunglig arbetstvist rörande upprättande av kollektivavtal är enligt min mening för snäv. På arbetsmarknaden förekomma andra tvister, vilkas lösning i sista hand är beroende av möjligheten att vidtaga sympatiåtgärder. Slutmålet med en tvist kan mycket väl vara annan än upprättande av kollektivavtal. Och därtill kommer, att olagliga konflikter ibland icke kunna bringas ur världen annat än genom vidtagandet av sympatiåtgärder.« (*Betänkande med förslag till lag ...*, s. 99).

34. Nils Holmström, »P.M. rörande fördelarna och nackdelarna av en lags-tiftning angående ekonomiska stridsåtgärder i den utformning, som sådan lagstiftning med sannolikhet kommer att erhålla«. Bilaga F i SAF, protokoll, styrelse, den 26 april 1935, SAF:s arkiv. Bara ett år tidigare hade SAF framhållit på *Industrias* första sida att »det bör vara en hederssak för varje medlem ... att vid affärsuppgörelser söka giva företråde åt andra medlemmar ... som kunna komma i fråga för en beställning eller ett uppdrag«. Det var Edström som tog initiativet till diskussionerna som ledde till detta och andra åtgärder för att påtvinga disciplin 1933. Edström till Söderlund, den 3 oktober 1933 (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling; SAF, protokoll, styrelse, den 15 december 1933. Hädanefter var till exempel medlemsföretagen anmodade att trycka ett nytt SAF-emblem på sina brevpapper. Cirkulärbrev A/1934, »Till Svenska Arbetsgivareföreningens delägare«, Bilaga C i SAF, protokoll, styrelse, den 28 februari 1934, SAF:s arkiv.

35. Westerståhl 1946, s. 206.

36. VF hade tvingat fram lönesänkningar på 60 procent mellan depressions-åren 1920 och 1922, medan löneminskningen i byggnadsindustrin bara var omkring 40 procent. N.P. Mathiasson, »Inledningsanförande vid Hälsingborgs Fackliga Centralorganisations diskussionsmöte«, Folkets Hus, den 28 april 1929, (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling; Hallendorff 1927, s. 156. Mer om byggboomen 1930 finns i SAF, protokoll, styrelse, den 7 april 1930, SAF:s arkiv.

37. Ohlin 1926, s. 246-250; Styrman 1946, s. 228.

38. Pulver 1947, s. 137; Stoddard 1946, s. 47-50; SAF, protokoll, styrelse, den 28 april 1933, SAF:s arkiv.

Solidaritet mellan klasserna

39. För att läsa mer om 1920-talet se SAF, styrelse, protokoll, den 20 november 1920, den 11 november 1921 (inklusive Bilaga A); den 23 september 1922; den 28 juli 1923, den 10 mars 1924, den 15 maj 1925 och den 16 oktober 1925, SAF:s arkiv; SAF, *Styrelse- och revisionsberättelser för år 1924*, s. 27-29, 35-36, 41. Se även VF, protokoll, överstyrelse den 12 maj 1920 och den 8 december 1921; arbetsutskott, den 17 juni 1920; styrelse för Norra Kretsen, den 30 november 1921, VF:s arkiv. 1918 gick de stora statliga arbetsplatserna telegrafföretaget, järnvägen och vattenkraftverken tillsammans med stora kommunala projekt i tätén och införde en 52-timmars arbetsvecka. I kölvattnet följde resten av SAF. Hallendorff 1927, s. 141.
40. Edström till von Sydow, den 6 mars 1918 (Bilaga D i SAF, protokoll, styrelse den 11 mars 1918), SAF:s arkiv; VF, protokoll, överstyrelse, den 13 juni 1930, VF:s arkiv; Olsson 1958, s. 211; SAF, protokoll, styrelse, den 20 november 1920, SAF:s arkiv.
41. För att läsa mer om spridningen av löneökningar från rörmokeri och elektriskt installationsarbete till verkstadsindustrin, se SAF, protokoll, styrelse, den 17 december 1930, SAF:s arkiv.
42. SAF, protokoll, den 1 april och den 4 augusti 1931, SAF:s arkiv; Styrman 1937, s. 227-228; Bratt 1953, del 2, s. 151.
43. För att läsa mer om arbetarnas inställning, se SAF, protokoll, den 24 september 1930, SAF:s arkiv; Karlbom och Pettersson 1944, s. 265; Helldén 1954, s. 38-39. Om inställningen till konflikten, se SAF, protokoll, styrelse, den 27 juni 1933, SAF:s arkiv; Apitzsch 1972, 61-71; Kupferberg 1972, s. 45-46.
44. För att läsa mer om Skromberga, se Sund 1987, s. 88-90. För att läsa mer om 1920-talet och 1930-talets LO-debatt rörande löneskillnaderna och LO:s centraliserade roll se speciellt Ullenhag 1971, s. 26-35 och Hadenius 1976, s. 35-42. Om Stockholm, se SAF, protokoll, styrelse, den 20 november 1920; den 7 april och 24 september 1930, SAF:s arkiv. Om installationsarbeten, se SAF, protokoll, ombudsmannakonferens, den 12 april 1924; protokoll, styrelse, den 16 januari 1925, SAF:s arkiv.
45. Om SAF:s förbindelser till bankerna och således exportindustrin, se von Sydow till Christian Storjohann, den 13 maj 1929; Edström till Wiking Johnsson, den 22 maj 1929; Johnsson till Edström, den 23 maj 1929 och Edström till Johnsson, den 25 maj 1929 (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling.
46. Om Arbetsdomstolen se Edström till von Sydow, den 2 november 1928, (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling. Om byggnadsfrågorna se VF, protokoll, överstyrelse, den 24 februari 1930, VF:s arkiv, och Edström till Styrman, den 5 december 1933 (Edström 28. A3h/Allmänt), Sigfrid Edströms samling. Om löner och köpkraft se von Sydows uttalande i SAF, protokoll, styrelse, den 1 april 1931, SAF:s arkiv. Samma månad besökte Edström USA. I Sigfrid Edströms samling finns ett obetitlat PM, maskin-

skrivet på ASEA:s brevpapper, förmodligen från samma år, som kritiserar Fords teori. Utkastet har Edströms handskrivna ändringar samt hans krav att så många kopior som möjligt skulle delas ut (Edström 27. A3g/styrelse m.m.).

47. Detta innebär dock inte att von Sydow var mycket illa omtyckt inom LO-kretsar. Efter mordet på von Sydow skrev LO-ordförande Edvard Johanson att »den allmänna uppfattningen i arbetarkretsar torde vara, att han var en aggressiv stridsman, som gärna tog sin tillflykt till det hårda och tunga lockoutvapnet. *Sanningen är, att han var den som höll igen och i det längsta sökte finna fredlig lösning*«. (Hschen 2004, s. 108. Min kursivering.)

48. »P.M. från sammanträde i Stockholm«, den 6 maj 1929; »P.M. från sammanträde i Stockholm den 8 juli 1930«; Edström till general G.R.J. Åkerman, den 20 juni 1930; Edström till Hugo Hammar, den 20 juni 1930; Hammar till Edström, den 21 juni 1930; Edström till Ragnar Blomquist, den 9 juli 1930; Edström till Åkerman, den 10 juli 1930; Edström till Hammar, den 11 juli 1930; Åkerman till Edström, den 13 juli 1930; Edström till Blomquist, den 28 juli 1930; Edström till Åkerman, den 26 augusti 1930 (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling. Om Edström mot Larson se SAF, protokoll, styrelse, den 28 april 1933, SAF:s arkiv; Axel Brunius, »Ivar Larson och uppgiften«, *Industria*, 1947, s. 13. Om Söderlunds uppdrag att skapa konsensus, se Söderlund till Edström, den 1 mars 1931 (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling. Casparsson (1966b) beskriver också Söderlund (s. 89). Om Larson och von Sydow se Ivar O. Larson till Axel Palmgren, den 10 augusti 1931, Axel Palmgrens samling.

49. Brunius 1944, s. 151. Om tidiga relationer till bankerna se SAF, protokoll, styrelse den 21 januari 1922, den 8 april 1922, den 30 juni 1923 och den 29 september 1931, SAF:s arkiv; Hallendorff 1927, s. 99, 120, 160.

50. Edström till Wallenberg/Enskilda Banken, den 20 juni 1930; Edström till Hugo Hammar, den 20 juni 1930 (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling. De officiella försöken att hitta en ersättare, inklusive att sätta upp en kommitté, började i augusti 1930, omedelbart efter att de hemliga efterforskningarna hade upphört. Edström till SAF:s styrelsemedlemmar, den 2 augusti 1930 (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling.

51. Belägg för att Edström litade på sina bankkontakter för att påverka enskilda arbetsgivare finns i VF, protokoll, överstyrelse, den 12 maj 1920, VF:s arkiv; Edström till Gustaf Ekman (Göteborgsbanken), den 18 oktober 1930 (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling; SAF, protokoll, styrelse, den 6 maj 1932, SAF:s arkiv; och Edström till Styrman, den 29 januari 1943 (Edström 30. A3j/Korrespondens), Sigfrid Edströms samling. Om ASEA och Wallenberg se Glete 1984), s. 60–61.

52. Brunius 1944, s. 151; Kupferberg 1972, s. 44, 51–52; SAF, protokoll, den 27 juni och den 20 oktober 1933, SAF:s arkiv; VF, protokoll, överstyrelse,

- den 16 december 1933, VF:s arkiv. Lånestoppet undergrävdes av att byggföretag kunde vända sig till illojala materialleverantörer för krediter. SAF protokoll, styrelse, den 15 december 1933, SAF:s arkiv.
53. SAF, protokoll, styrelse, den 27 november och den 15 december 1933, SAF:s arkiv; VF, protokoll, överstyrelse, den 16 december 1933, VF:s arkiv.
54. SAF, protokoll, styrelse, den 15 december 1933, SAF:s arkiv.
55. SAF, protokoll, styrelse, den 24 november 1933, SAF:s arkiv. För att läsa mer om LO:s pressmeddelanden och Möller se Kupferberg 1972, s. 45 och Apitzsch 1972, s. 63.
56. Citat ur Edströms dagbok i Bratt 1950-1953, del 2, s. 64-65.
57. Apitzsch 1972, s. 71; Kupferberg 1972, s. 53-57; SAF, protokoll, styrelse, den 28 februari 1934, SAF:s arkiv; Bratt 1950-1953, del 2, s. 65. Murareförbundets ordförande lade till en formell protest när han undertecknade avtalet.
58. Se i synnerhet Söderlunds kommentarer i SAF, protokoll, styrelse, den 27 juni 1933, SAF:s arkiv.
59. SAF, protokoll, styrelse, den 24 och den 27 november och den 15 december 1933, den 28 februari och den 31 maj 1934, SAF:s arkiv; Bilaga A i SAF, protokoll, styrelse, den 29 januari 1934; och ombudsmannakonferens, den 27 februari 1935, SAF:s arkiv; Söderlund till Edström, den 6 februari 1934 (Edström 34. A14d).
60. Bilaga B i SAF, protokoll, styrelse, den 29 januari 1934, SAF:s arkiv; SAF, protokoll, styrelse, den 28 februari 1934, SAF:s arkiv; Söderlund till Edström, den 6 februari 1934 (Edström 34. C), Sigfrid Edströms samling.
61. Söderlund till Edström, den 6 februari 1934 (Edström 34. A14d), Sigfrid Edströms samling; Larson till Palmgren, den 15 februari 1934; Larson till Palmgren (min kursivering), den 13 februari 1936, Axel Palmgrens samling.
62. Nyman 1947, se särskilt 108-112, 136-137, 158, 528-532; Kupferberg 1972, s. 44, 45, 54. Det framgår inte i befintlig forskning om bönderna ställde detaljerade krav som skulle uppfyllas.
63. Hadenius, Molin och Wieslander 1974, s. 125-127; Gustaf Söderlund, »Yttrande över en . . . promemoria angående beredskapsarbeten till motverkande av arbetslöshet«, den 11 februari 1933 (SAF A711141/1d), SAF:s arkiv.
64. F.Holmén (Svenska Byggnadsindustriförbundet) till SAF, den 2 februari 1933 (SAF A711141/1d/1933), SAF:s arkiv.
65. G. Hultman (Pappersmasseförbundet) till SAF, den 4 februari 1933 och Torsten Andersson (Sågverksförbundet) till SAF, den 4 februari 1933 (SAF/A711141/1d/1933), SAF:s arkiv.
66. Om Stockholm, se Georg Styrman till SAF, den 8 februari 1933 (SAF A711141/1d/1933), SAF:s arkiv. Om löner för reservarbete, se »Reservarbetenas konkurrens om arbetskraften«, *Industria*, 1933, s. 569; »De höga reservarbetslönerna - Besvär av Svenska Arbetsgivareföreningen«, *Industria*, 1933, s. 646-647. Enligt Eli Heckschers analys fick okvalificerade arbe-

tare med familjeansvar 4 procent högre inkomst vid reservarbete än sina likar på den traditionella arbetsmarknaden därför att de hade gratis logi, reseförmåner och ibland sjukförmåner. Eli Heckscher m.fl. 1926, 322–324. 67. SAF, protokoll, styrelse, den 27 januari (Hugo Hammar), den 24 november och den 15 december 1933; den 28 februari och den 31 maj 1934, SAF:s arkiv; Bilaga B i protokoll, styrelse, den 29 januari 1934, SAF:s arkiv; protokoll, ombudsmannakonferens, den 27 februari 1935, SAF:s arkiv.

68. Åmark 1989, s. 112. Om händelserna 1937 se Åmark 1983, s. 153 och Helldén 1954, s. 29–53.

69. Edlund 1989, s. 65; Casparsson 1966b, s. 132; Höglund 1979b, s. 36, 54–55; Söderpalm 1980, s. 32. Se även diskussionen och en omfattande lista över aktioner i en del av byggnadssektorn i K.A. Winroth, Elektriska Arbetsgivarföreningen, till styrelsen för SAF, den 22 februari 1933, Bilaga C i SAF, protokoll, styrelse, den 31 mars 1933, SAF:s arkiv.

70. Avtalstexten finns i Casparsson 1966b, s. 263–266. Om motståndet från fackföreningarna i byggnadsbranschen och deras vägran att skriva under, se Anders L. Johansson 1989, s. 140, 145; Knut Johansson 1989, s. 100 (Knut Johansson var ordförande för Byggnadsarbetarförbundet 1952–1975); »Byggnads godtar inte huvudavtal«, *Arbetsgivaren*, den 23 april 1965, s. 7.

71. Arbetsgivarna var dock inte så delade som arbetarna. För en diskussion se Swenson 2002, s. 119.

72. För Åmarks argumentering, se Åmark 1989, s. 112 och Åmark 1983, s. 148, not 23, s. 189. Hadenius framhåller till och med att strejkbryteri var uttryckligen förbjudet i huvudavtalet (Hadenius 1976, s. 54). Flink för en diskussion om att strejkbryteri blev tämligen överflödigt med huvudavtalet och att SAF kan ha gett ett informellt löfte om att dra ner på strejkbryteriet (Flink 1978, s. 117, 147). Om Ådalen och strejkbryteriet, se Casparsson 1966b, s. 224; »Text of Report by Roosevelt's Commission on Labor Relations in Sweden«, s. 40.

73. SAF, protokoll, styrelse, den 25 november 1932; den 24 och den 27 november 1933, SAF:s arkiv. Edström till Söderlund, den 3 oktober 1933 (Edström 34. C), Sigfrid Edströms samling.

74. Tre andra organisationer, Föreningen för Arbetarskydd, Föreningen Norden och Föreningen Teknisk Samhällshjälp budgeterades också tillsammans en totalsumma på 7700 kr 1944. För att läsa mer om anslag under det årtiondet se till exempel Bilaga III, SAF, protokoll, 1944, s. 353; Bilaga 1 i SAF, styrelse, protokoll, den 16 december 1948; Bilaga 1 i SAF, styrelse, protokoll, den 15 februari 1951, SAF:s arkiv. Bakgrunden till räddningsaktionen av Arbetets Frihet var en stor konflikt i jordbrukssektorn mot fackföreningarna i byggnadsbranschen 1942. SAF, protokoll, styrelse, den 29 oktober och den 26 november 1942; Fritiof Söderbäck, SAF, till Sveriges Träindustrieförbund, den 20 januari 1943 (i en volym märkt »1944 Svenska

Arbetsgivareföreningen« i Arboga/Skogsindustriers arkiv, Stockholm), SAF:s arkiv. Om Boyton och Ådalen se Flink 1978, s. 81–85, 89.

75. Flink 1978, s. 110, 131–132, 165–166.

76. SAF, protokoll, ombudsmannakonferens, den 11 april 1933, SAF:s arkiv.

77. Ivar O. Larson, Karl Wistrand och Thure Widefeldt, »P.M. angående åtgärder mot den syndikalistiska arbetarrörelsen«, Bilaga A i protokoll, ombudsmannakonferens, den 6 december 1933, SAF:s arkiv. Om LO:s problem med syndikalisterna se Åman 1938.

78. Historikernas missuppfattningar kan kanske delvis förklaras av omständigheterna i den offentliga sektorn där strejkbryteriet avtog efter 1938. Innan dess hjälpte SAF till med anskaffandet av strejkbrytare under »sammansvarliga konflikter« som lamslog viktig kollektiv och privat trafik, allmännyttiga företag och andra viktiga offentliga tjänster, genom att finansiera Föreningen Teknisk Samhällshjälp (TSH). Med huvudavtalet åtog sig LO att ta kontrollen över sammansvarliga konflikter som anstiftats av syndikalister och kommunister. Alltså tillkännagav ASEA att det skulle sluta med att ge stöd till TSH med direkt referens till huvudavtalet. Se Casparsson 1966b, s. 134–37; Flink 1978, s. 69–81, 124, 145. Trots detta skulle SAF fortsätta att ge TSH små bidrag. Se till exempel SAF, protokoll, styrelse, 1944, Bilaga III (»Diverse anslag«), s. 353, SAF:s arkiv.

79. Även om han har rätt i att SAF var vänligt inställt till tanken på en stark Landsorganisation, spekulerar Åmark (1989, s. 113) felaktigt i att SAF under 1930-talet kan ha lovat att ta över insamlandet av fackföreningsavgifter. Denna praxis, som så småningom inleddes av enskilda arbetsgivare, började inte förrän långt senare, SAF:s officiella ogillande till trots (Swenson 2002, s. 256–257).

80. Höglund 1978, s. 27, 51.

81. J.S. Edström, »Anteckningar från ett sammanträde på Operakällarens entrésvåning«, den 22 april 1932 (Edström 34 [A14d]), Sigfrid Edströms samling; Höglund 1978, s. 20–24, 44–57. För att läsa mer om arbetsgivarnas standardargument, se Hildebrand 1934, s. 52–59.

82. *Betänkande om folkförsörjning och arbetsfred*, se särskilt 108–09; Hadenius 1976, s. 49.

83. Casparsson 1966b, s. 243–244; Höglund 1979b, s. 44, 73, not 76. Söderlunds uttalande finns i SAF, protokoll, styrelse, den 25 januari 1935, SAF:s arkiv.

84. Om detaljerna och orsakerna till 1941 års förändringar se Ullenhag 1971, s. 40–45; Hadenius 1976, s. 45–68; Höglund 1979b, s. 28–56; Höglund 1979a, s. 4–13. Albin Linds artikel från 1938, »Solidarisk lönepolitik«, är tryckt i Zander red. 1981 (citrat från s. 98).

85. Nycander 2002, s. 73. Givetvis hade Söderlund bjudits in till att tala av LO:s ordförande Albert Forslund. Alltså var inbjudan i sig en invit. Edström berömde i sina memoarer Forslund som initiativtagaren. Enligt Söderlunds

bestämda uppfattning fanns det redan innan förhandlingarna inleddes en grund för samförstånd mellan klasserna, och att hans roll i utvecklingen har överdrivits. »Ingen enskild bör utpekas som 'uppfinnare' av Saltsjöbadsandan«, sade han. »Tanken låg så att säga i utvecklingens linje. Omständigheterna anvisade en väg, som vi bestämde oss för att gå.« (Casparsson 1966b, s. 93-95.)

86. Söderlund, »Motsättningen mellan kapital och arbete. Föredrag vid LO:s skola i Brunnsvik den 25 juni 1935«, *Industria*, den 3 juli 1935, s. 331.

87. A.a., s. 332.

88. När danska, svenska och norska arbetsgivare träffades för att diskutera gemensamma problem 1907 beslöt de gemensamt att försöka »hålla förtjänsterna i byggnadsfacken i linje med förtjänster i andra industrier« (Vigen 1927, s. 33-34). Samma år såg Edström, som siktade på en karriär som verkställande direktör i Verkstadsföreningen, VF:s medlemskap i SAF som ett första steg i den riktningen. Men för att han skulle acceptera förhandlingar om VF:s underordning i SAF, ställde han som villkor att byggnadsentreprenörerna också skulle delta. Då stod de också utanför SAF och var med i Centrala Arbetsgivareförbundet. Edströms försök misslyckades. Tio år senare, kort efter att Edström hade tillträtt som ordförande för VF, såg han snabbt till att verkstadsindustrin gick med i SAF. Byggnadsentreprenörerna kom med i SAF året efter i det nybildade Byggmästareförbundet (BMF). (SAF, protokoll, styrelse, den 16 november 1918, Bilaga E, SAF:s arkiv.)

89. Söderlund, »Kunna parterna på arbetsmarknaden bevara sin självständighet gentemot staten? Föredrag i LO:s skola i Brunnsvik den 19 augusti«, *Industria* den 28 augusti, 1937, s. 473-74.

90. Lockouten 1933-1934 i byggnadsbranschen gav SAF många nya medlemmar (SAF, protokoll, styrelse, den 28 februari 1934, SAF:s arkiv).

91. Swenson 1989, s. 53-56.

92. Maktskiftet inom SAF gick inte alls friktionsfritt till. Enligt Larson motsatte sig en majoritet av styrelsemedlemmar att Edström skulle stanna kvar som ordförande: de ville att Söderlund övertog både ordförandeskapet och direktörskapet. (von Sydow hade både befattningarna från 1907 ända fram till 1931.) Edström ville däremot inte ens ha Söderlund som vice ordförande. Kompromissen var att Edström förblev ordförande och Söderlund blev vice ordförande. En majoritet ville också ha kvar Ivar Larson som vice VD, ett beslut som Edström motvilligt tvingades acceptera. (Larson till Axel Palmgren, den 23 november 1931, Axel Palmgrens samling.)

93. Söderlund, »Motsättningen mellan kapital och arbete. Föredrag vid LO:s skola i Brunnsvik den 25 juni 1935«, *Industria*, den 3 juli 1935, s. 333.

94. För en omfattande diskussion om de svenska arbetsgivarnas intresse för en »solidarisk lönepolitik« med löneutjämning inom och mellan branscher-

na (men inte inom företagen) se Swenson 2002, s. 82–141.

95. Jag ger utförliga belägg för att den svenska välfärdsstatens grund är den solidariska alliansen i Swenson 2002, s. 245–300. En kortare diskussion finns i Swenson 2004.

Referenser

Arkivmaterial

Centrum för Näringslivshistoria, Stockholm

- Svenska Arbetsgivareföreningens arkiv
- Verkstadsföreningens arkiv

Riksarkivet, Stockholm

- Sigfrid Edströms samling
- Åbo Akademi, Åbo, Finland.
- Axel Palmgrens samling

Litteratur

Apitzsch, Hartmut (1972), »Socialdemokrater och kommunister i byggnadsstrejken«, *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, vol. 2.

Arbetsgivaren.

Betänkande med förslag till lag angående vissa ekonomiska stridsåtgärder m.m. SOU 1934:16.

Betänkande om folkförsörjning och arbetsfred. SOU 1935:65.

Bratt, Karl Axel (1950–1953), *J. Sigfrid Edström. En levnadsteckning. Del 1–2.* Stockholm: Norstedt.

Brunius, Thor (1944), *Svenska Byggnadsindustrieförbundet 25 år.* Stockholm: Viktor Petterson.

Casparsson, Ragnar (1947–1948), *LO under fem årtionden, 1924–1947. Del 1–2.* Stockholm: Tiden.

Casparsson, Ragnar (1966a), *LO. Bakgrund, utveckling, verksamhet.* Halmstad.

Casparsson, Ragnar (1966b), *Saltsjöbadsavtalet i historisk belysning.* Stockholm: Tiden.

De Geer, Hans (1992), *The Rise and Fall of the Swedish Model: The Swedish Employers' Confederation and Industrial Relations over Ten Decades.* Chichester, UK: Carden.

Edlund, Sten (1989), »Saltsjöbadsavtalet i närbild«, *Saltsjöbadsavtalet 50 år. Forskare och parter begrundar en epok 1938–1988.* Stockholm: Arbetslivscentrum.

Esping-Andersen, Gøsta (1985), *Politics against Markets: The Social Democratic Road to Power.* Princeton NJ: Princeton University Press.

Flink, Ingvar (1978), *Strejkbryteriet och arbetets frihet. En studie av svensk arbetsmarknad fram till 1938.* Uppsala: Almqvist & Wiksell.

- Glete, Jan (1984), *Storföretag i starkström. Ett svenskt industriföretags omvärldsrelationer*. Västerås: ASEA.
- Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.
- Hadenius, Axel (1976), *Facklig organisationsutveckling. En studie av Landsorganisationen i Sverige*. Stockholm: Tiden.
- Hadenius, Stig, Molin Björn och Wieslander, Hans (1974), *Sverige efter 1900*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Hallendorff, Carl (1927), *Svenska Arbetsgivarföreningen 1902–1927*. Stockholm.
- Heckscher, Eli m.fl. (1926), *Bidrag till Sverige ekonomiska och sociala historia under och efter världskriget, Del 1*. Stockholm: Norstedt.
- Helldén, A. (1954), *Svenska Byggnadsträarbetareförbundet 1924–1928*. Stockholm.
- Henschen, Helena (2004), *I skuggan av ett brott*. Stockholm: Brombergs.
- Hildebrand, Karl (1934), »Brister i förhandlingsordning och omröstning«, i Karl Hildebrand och Axel Brunius, *Fackföreningsrörelsen och samhället*. Stockholm: Hugo Geber.
- Hildenbrand, Karl-Gustaf, Armfelt-Hansell, Örjan och Törnqvist, Arne (1962), *Sågverksförbundet 1907–1957*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Huber, Evelyne och Stephens, John D. (2001), *Development and Crisis of the Welfare State: Parties and Politics in Global Markets*. Chicago: University of Chicago Press.
- Höglund, Sten (1978), »Storföretagen, Svenska Arbetsgivarföreningen och beslutsordningen i arbetarnas fackliga organisationer. Arbetsgivarsynpunkter på LO:s och fackförbundens sätt att fatta beslut om förlikningsbud perioden 1925–1941«, *Research Reports from the Department of Sociology*, nr. 45. Umeå: University of Umeå.
- Höglund, Sten (1979a), »Centralisering och reduktion av medlemsinflytandet i en stor facklig organisation«, *Research Reports from the Department of Sociology*. Umeå: University of Umeå.
- Höglund, Sten (1979b), »En fallstudie i organisationsförändring – Vad drev fram 1941 års stadgeförändring i den svenska Landsorganisationen?«, *Research Reports from the Department of Sociology*. Umeå: University of Umeå.
- Industria.*
- Johansson, Anders L. (1989), *Tillväxt och klassamarbete – en studie av den svenska modellens uppkomst*. Stockholm: Tiden.
- Johansson, Knut (1989), »Kommentar«, i *Saltsjöbadsavtalet 50 år. Forskare och parter begrundar en epok 1938–1988*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Karlbom, Torvald och Pettersson, Olof (1944), *Svenska Grov- och Fabriksarbetarförbundets historia*. Stockholm.
- Kjellberg, Anders (1983), *Facklig organisering i tolv länder*. Lund: Arkiv.
- Korpi, Walter (1978), *The Working Class in Welfare Capitalism: Work, Unions and Politics in Sweden*. London: Routledge & Kegan Paul.

Solidaritet mellan klasserna

- Korpi, Walter (1981), *Den demokratiska klasskampen – Svensk politik i jämförande perspektiv*. Stockholm: Tiden.
- Kupferberg, Feiwei (1972), »Byggnadsstrejken 1933–34«, *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, vol. 2.
- Lindgren, John (1938), *Svenska metallindustriarbetareförbundets historia. Band I. 1880–1905*. Stockholm: Tiden.
- Lindgren, John, Tingsten, Herbert & Westerståhl, Jörgen (1948), *Svenska metallindustriarbetareförbundets historia. Band II. 1906–1925*. Stockholm: Tiden.
- Lind, Albin (1981[1938]), »Solidarisk lönepolitik«, i Erik Zander red., *Fackliga klassiker. En antologi kring facklig demokrati, ideologi och lönepolitik*. Stockholm: Rabén & Sjögren/LO.
- Lohse, Lennart (1963), *Arbetsgivarnas inställning till föreningsrätt, arbetarskydd och arbetstid i statsvetenskaplig belysning*. Stockholm.
- Nycander, Svante (2002), *Makten över arbetsmarknaden. Ett perspektiv på Sveriges 1900-tal*. Stockholm: SNS Förlag.
- Nyman, Olle (1947), *Svensk parlamentarism 1932–1936. Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Ohlin, Bertil (1926), »Lönenivåns söndersplittring«, *Verkstäderna*, s. 246–260.
- Olsson, Sven (1958), *Järnbruksförbundet 1906–1956*. Stockholm: Järnbruksförbundet.
- Olsson, Tom (1980), *Pappersmassestrejken 1932. En studie av facklig ledning och opposition*. Lund: Arkiv.
- Pulver, H.E. (1947), *Construction Estimates and Costs*. New York: McGraw-Hill.
- Rothstein, Bo (1992), »Labor market institutions and working class strength«, i Sven Steinmo, Kathleen Thelen och Frank Longstreth (red.), *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SAF, *Styrelse- och revisionsberättelser*.
- Schiller, Bernt (1967), *Storstrejken 1909. Förhistoria och orsaker*. Göteborg: Akademiförlaget.
- Stoddard, Ralph P. (1946), *Brick Structures: How to Build Them*. New York: McGraw-Hill.
- Styrman, Georg (1937), *Verkstadsföreningen. Redogörelse för dess tillkomst och verksamhet intill den 1 november 1936*. Stockholm: Norstedt.
- Styrman, George (1946), *Sveriges Verkstadsförening*. Stockholm: P.A. Norstedt (andra utgåvan).
- Sund, Bill (1987), *Nattens vita slavar. Makt, politik och teknologi inom den svenska bagerinäringen 1896–1955*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Swenson, Peter (1989), *Fair Shares: Unions, Pay, and Politics in Sweden and West Germany*. Ithaca NY: Cornell University Press.

- Swenson, Peter (2004), »Varieties of Capitalist Interests: Power, Institutions, and the Regulatory Welfare State in the United States and Sweden«, *Studies in American Political Development*, vol. 18.
- Swenson, Peter A. (2002), *Capitalists against Markets: The Making of Labor Markets and Welfare States in the United States and Sweden*. New York: Oxford University Press.
- Söderberg, Tom (1957), »Pappersmasseförbundets första halvsekel«, i *Pappersmasseförbundet 1907–1957*. Stockholm: Pappersmasseförbundet.
- Söderlund, Gustaf (1935), »Motsättningen mellan kapital och arbete. Föredrag vid LO:s skola i Brunnsvik den 25 juni 1935«, *Industria*, 3 juli 1935, s. 331.
- Söderlund, Gustaf (1937), »Kunna parterna på arbetsmarknaden bevara sin självständighet gentemot staten? Föredrag i LO:s skola i Brunnsvik den 19 augusti«, *Industria*, 28 augusti 1937.
- Söderpalm, Sven Anders (1980), *Arbetsgivarna och Saltsjöbadspolitiken. En historisk studie i samarbetet på svensk arbetsmarknad*. Stockholm: SAF.
- »Text of Report by Roosevelt's Commission on Labor Relations in Sweden«, *New York Times*, 25 september 1938.
- Ullenhag, Jörgen (1971), *Den solidariska lönepolitiken i Sverige. Debatt och verklighet*. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Verkstäderna*.
- Westerståhl, Jörgen (1946), *Svensk fackföreningsrörelse. Organisationsproblem, verksamhetsformer, förhållande till staten*. Stockholm: Tiden.
- Vigen, Anders (1927), *De Nordiske Arbejdsgiverforeningers Samarbejde gennem 20 Aar*. Copenhagen: Langkjaer.
- Åman, Valter (1938), *Svensk syndikalism*. Stockholm: LO.
- Åmark, Klas (1983), *Facklig makt och fackligt medlemskap. De svenska fackförbundens medlemsutveckling 1890–1940*. Lund: Arkiv.
- Åmark, Klas (1989), »Diskussion«, i *Saltsjöbadsavtalet 50 år. Forskare och parter begrundar en epok 1938–1988*. Stockholm: Arbetslivscentrum.